

טנא פירות העמל

לקט מאמרותיו של
הרב זאב שטיינמין

רעיונות וקישורים בדרוש
על פרשת וארא

מכון הו"ל טנא פירות העמל

טל. 052-7620949

לדרשות הקדשות וכל ענין:

tenepirotheamal@gmail.com

ממשמע שנאמר בת עמינדב איני יודע שאחות נחשון היא, מה תלמוד לומר אחות נחשון, מכאן שהנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, תנא רוב בנים דומין לאחי האם, ע"כ. מפסוק זה למדנו לא רק שהנושא אשה צריך שיבדוק באחיה אלא גם מה שרוב בנים דומין לאחי האם נלמד מכאן, ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב שהיתה אחות נחשון וכיון שלקח את אחות נחשון לכן ותלד לו את אותם צדיקים את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר.

אלעזר בן אהרן קיים את מאמר חז"ל לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ותלד לו את פינחס אלה ראשי אבות הגוים למשפחתם (שמות.ו. כה).

במסכת סוטה (מג ע"א) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה וכו', ששבתים מבזין אותו ראייתם בן פוטי זה (פינחס בן אלעזר) בן שפיטס אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים יהרוג נשיא מישראל, והקשה הבן יהודע והרי אמרו (בבא מציעא נח ע"ב) אם הוא בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך שנאמר וְגַר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנֻהוּ (שמות כב. כ) ואם בן למה רמז הכתוב בדבר גנותו של יתרו שבגיותו פיטס עגלים לעבודה זרה, ותי' שזהו שבחו שאף שהיה כל כך אדוק בעבודה זרה עם כל זאת זכה להיות גר קדוש עד שאמר לו משה וְהָיִיתָ לָנוּ לְעֵינַיִם (במדבר י. לא) כלומר שחביב הוא עלינו כבבת עינינו.

ונראה שבפסוק ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה, מתוך גנותו למדנו שבחו, דתנו רבנן (פסחים מט ע"א) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם וישא בתו לתלמיד חכם, ואלעזר שהיה יחסן גדול מאד והיה מגדולי תלמידיו של משה רבינו אשר קיבל תורה מסיני, ודאי שכשנשא מבנות יתרו היה זה יתרו שייתר פרשה בתורה והוא יעץ להעמיד דת על תילה בהעמדת ראשי סנהדראות וכו', ולאור גדולתו וחשיבותו זו נשא אלעזר מבנותיו, ובחדא מחתא למדה אותנו תורה כי הוא יתרו הוא פוטיאל שבעברו היה מפטס וכו', שאף שבגיותו היה כל כך אדוק בעבודה זרה עם כל זאת זכה להתעלות ולהתקרב לתורה עד שאלעזר בחר בו ליקח מבנותיו.

משה ואהרן שקולים כאחד לפי שהן באחדות הוא אהרן ומושה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם, הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא מושה ואהרן (שמות.ו. כו-כו).

ברש"י הוא אהרן ומשה יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר לך ששקולין כאחד, ע"כ. לפי שבפסוק של אחריו הוא משה ואהרן, ובב' מקומות אלו נאמר הוא בלשון יחיד הוא אהרן ומשה והוא משה ואהרן, הרי לומר לך ששקולין כאחד. ושקולין כאחד לפי שהם באחדות ובלשון יחיד כנ"ל וכמו בויחן שם ישראל נגד הקר (שמות יט. ב) ויחן בלשון יחיד

משה ואהרן מדברים אל פרעה בלשון
 כבד, וזה דובר אליהם בלשון קל
הם המדברים אל פרעה מלך מצרים
להוציא את בני ישראל ממצרים הוא
משה ואהרן, וידבר ה' אל משה לאמר
אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את
כל אשר אני דבר אליך (שמות ו. כז-כט).

הם המדברים אל פרעה את מה שה' דובר
 אליהם שיאמרו לפרעה. אל פרעה הם
 מדברים, וה' דובר אליהם. ההבדל בין
 מדברים ובין דובר, נראה לפי שברש"י
 על הפסוק ויאמר מלך מצרים למלדת
 העברית (שמות א. ט) מילדות הוא לשון
 מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון
 כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כך
 מוליד ומילד. נמצא לפי זה הם המדברים
 אל פרעה בלשון כבד את מה שה' דובר
 אליהם בלשון קל. כשהם מדברים אל
 פרעה הם מדברים בלשון כבד, ואילו כשה'
 דובר אל משה ואהרן, הוא בלשון קל.

ארוזים השתולים בבית ה',

גם שם בחצרות אלקינו יפריחו פירות

וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם
ויבלע מטה אהרן את מטתם (שמות ז. יב).

בבעל הטורים תרי מטותם, אי ויבלע
 מטה אהרן את מטתם ואידך ומטה אהרן
 בתוך מטותם (במדבר יז. כא), איתא במדרש
 שגם במעשה קורח בלע מטה אהרן את
 מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך
 לא הוציא פרת.

הרי שאם מטות נשיאי השבטים לא היו
 נבלעין במטה אהרן אף הם היו מפריחים

כאיש אחד בלב אחד, אבל בדברים לפני
 פרעה נזכרים הם בלשון רבים הם
 המדברים אל פרעה מלך מצרים, כי
 בעיני פרעה יש למשה תפקיד משלו
 ולאהרן תפקיד משלו וכמו שנאמר
 ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים
 לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שמות ז.
 א), כשהם לעיני פרעה אז נתתיך אלהים
 לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך.

הם המדברים הם שנצטוו הם שקיימו

הם המדברים אל פרעה מלך מצרים
להוציא את בני ישראל ממצרים הוא
משה ואהרן (שמות ו. כז).

ברש"י הם המדברים הם שנצטוו הם
 שקיימו, הוא משה ואהרן הם בשליחותם
 ובצדקתם מתחילה ועד סוף. ובמסכת
 פסחים (קד ע"ב) עולא איקלע לפומבדיתא
 אמר ליה רב יהודה לרב יצחק בריה זיל
 אמטי ליה (לעולא) כלכלה דפירי וחזי (בעלילה
 זו) היכי אבדיל, לא אזל שדר ליה לאביי,
 כי אתא אביי אמר ליה היכי אמר, אמר
 ליה ברוך המבדיל בין קודש לחול אמר ותו
 לא, אתא לקמיה דאבוה אמר ליה היכי
 אמר, אמר ליה אנא לא אזלי, אנא
 שדריתיה לאביי ואמר לי המבדיל בין קודש
 לחול, אמר ליה רברבנותיה דמר וסדרותיה
 דמר גרמא ליה למר דלא תימא שמעתיה
 מפומיה, ע"כ. וכאן במשה ואהרן הם
 המדברים הם שנצטוו הם שקיימו וגאולת
 ישראל ממצרים תימא מפומיהו ועל
 שמם, הוא משה ואהרן הם בשליחותם
 ובצדקתם מתחילה ועד סוף.

שֶׁהַכְּעֶסְתִּי לְאֱלֹהֵי פַעַם אַחַת אֶלֶּא
 שְׂאֲכַעִיסְנוּ פַעַם שְׁנֵיהֶ, מִה עֲשׂוּ לוֹ, נִתְּנוּ
 אוֹתוֹ בְּחִמּוֹר שֶׁל חֲרָשִׁים וְהָיוּ מְנַסְרִים בּוֹ,
 הִיָּה מְצוּחַ וְאוֹמֵר וְוִי אוֹי אוֹי שֶׁהַכְּעֶסְתִּי
 לְבוֹרְאֵי, וְהִיָּה אוֹמֵר עַל כֵּךְ הִרְבַּ מְפוֹנִיבֹי
 זַצ"ל שְׁיוֹסֵף מְשִׁיתָא אַמְנַם נַכְנַס לְהִיכַל
 פַעַם אַחַת בַּעֲבוּר בַּצַּע כֶּסֶף, אֵךְ כִּיּוֹן שֶׁשָּׂהָה
 בַּתוֹךְ הַחֲלָל וְהָאוֹיֵר הַקְּדוֹשׁ שֶׁבְּמִקְדָּשׁ שֶׁבַּ
 בַּתְּשׁוּבָה שְׁלִימָה עַד שֶׁלֹּא רָצָה לְהַכְעִיס
 אֶת בּוֹרְאוֹ אֶף שֶׁעִינֵהוּ וְנִסְרוּהוּ בַּחֲמּוֹר שֶׁל
 חֲרָשִׁים, כִּי שֶׁהִיִּיתוּ זְמַן קֵט בַּתוֹךְ אוֹיֵר
 הַקְּדוֹשׁ שֶׁל הַהִיכַל וְהַמִּקְדָּשׁ גֵּרַם לוֹ שֶׁשׁוּב
 לֹא רָצָה לְהַכְעִיס אֶת בּוֹרְאוֹ.

צדיק אמיתי הרי הוא כתמר יורד

אל העם להיות מפריח פירות ושוב חוזר

ועולה למדרגותיו הרמות וכארו בלבנון ישגה

ובענין צדיק כתמר יפרח כארו בלבנון
 ישגה כתב בעל ההפלאה בספר פנים
 יפות, צדיק כתמר יפרח הגם שהצדיק
 יפריח וישפיע לאחרים כתמר המפריח
 וממילא בשביל להשפיע יהיה צריך לירד
 אל העם, עדיין לא ייבצר ממנו בעצמו
 שגם הוא כארו ישגה בגודלו ובגובהו. הרי
 שהארו בלבנון ירמוז למדרגותיו של
 הצדיק בעצמו ואילו דמיון הצדיק לתמר
 ירמוז להפרכת פירות אחרים שבעם.
 והנה בבעל הטורים והיה האיש אשר
 אבחר בו מטהו יפרח (במדבר יז. כ) 'פרח ד'
 במסורה, הכא ואידך צדיק כתמר יפרח,
 יפרח בשושנה (הושע יד. ו-י, יפרח בשושנה ויך
 שרשו בלבנון, ילכו ינקותי והי כזית הודו ורית לו
 בלבנון) יפרח בימיו צדיק (תהלים עב. ז), מטהו
 יפרח זהו צדיק כתמר יפרח שכיון שמטהו
 יפרח יצא צדיק בדינו וזהו יפרח כשושנה
 והי כזית הודו וזהו בשמן הטוב על הראש

כי כל אשר באהל מועד יפרח, וכעין
 שכתבנו בפסוק צדיק כתמר יפרח כארו
 בלבנון ישגה (תהלים צב. יג) שהתמר מפריח
 פירות אבל לא ישגה כי כל גובהו הוא
 כקומותיים או שלושה ואילו הארו ועל
 אחת כמה וכמה ארו בלבנון שישגה אף
 כחמישים קומות גובה אבל אינו מפריח
 פירות, ולזה ממשיך דוד המלך ואומר
 שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו
 (תהלים צב. יד), כלומר שכאשר הארו בלבנון
 הוא שתול בבית ה', אז בחצרות אלקינו
 יפריחו גם הארזים, והוא מדרב הושעיא
 דאמר (יומא כא ע"ב ולט ע"ב) שבשעה שבנה
 שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני
 מגדים של זהב והיו מוציאים פירות בזמניהן
 וכיון שהרוח מנשבת בהן היו נושרין
 פירותיהן שנאמר ירעש בלבנון פרו (תהלים
 עב. טז) ומהן היתה פרנסה לכהונה, הרי
 שכשהארזים הם שתולים בבית ה', אז גם
 שם בחצרות אלקינו הם יפריחו.

שהייתו של יוסף משיתא פעם אחת במקום

הקדוש גרם לו לשוב בתשובה שלימה

ובמעלת השהייה במקום קדוש הנה על
 הפסוק וירח את ריח בגדיו ויברכהו
 (בראשית כז. כז) אמר רבי זירא (סנהדרין לו ע"א)
 אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו, ובמדרש
 (בראשית רבה פרשה סה. כב) בגון יוסף משיתא,
 שבשעה שבקשו שונאים להכנס להר
 הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחלה,
 אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דיך,
 נכנס והוציא מנורה של זהב אמרו לו אין
 דרכו של הדיוט להשתמש בזו אלא עול
 זמן תננינות ומה דאת מפיק דיך ולא
 קבל עליו, אמר רבי פינחס נתנו לו מקס
 שלש שנים ולא קבל עליו, אמר לא די

פרעה היה יוצא ליאור בשביל שהיה עושה עצמו עבודה זרה ובשביל לעשות כשפים לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך (שמות ז. טו).

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב (שבת עה ע"א) הלומד דבר אחד מן המגוש חייב מיתה וכו', מגושא רב ושמואל חד אמר חרשי (מכשף) וחד אמר גדופי (מין האדוק בעבודה זרה ומגדף תמיד את ה' ומסית אנשים לעבודה זרה), תסתיים דרב דאמר גדופי, דאמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב הלומד דבר אחד מן המגוש חייב מיתה, דאי סלקא דעתך חרשי הכתיב לא תלמד לעשות (דברים יח. ט, לא תלמד לעשות פתעבת הגוים ההם) אבל אתה למד להבין ולהורות, תסתיים, ובתוס' ד"ה אמגושא פי' בערוך דפליגי בהא דאמר רב פפא באלו מגלחין (מעד קטן יח ע"א) פרעה אמגושי היה דכתיב הנה יוצא המימה, חד אמר לעשות כשפים היה יוצא וחד אמר גדופי שהיה עושה עצמו עבודה זרה שהיה אומר לי יאורי ואני עשיתני, ואין נראה לר"י דפליגי רב ושמואל במאי דאמר רב פפא אלא פליגי אאמגושא שנוכר בשום מקום במשנה או בברייתא, ע"כ בתוס'.

הנה רב פפא סתם הוא תלמידו של רבא ואכן לא נראה שרב ושמואל פליגי במאי דאמר רב פפא, ואם כן ודאי אין משמעות האמגושי שאמר רב פפא נכנס למחלוקת רב ושמואל, כי אחר שרב ושמואל כבר חלקו במשמעות תיבת אמגושי אין נראה שרב פפא ישתמש בתיבה זו המשתמעת לב' פנים ותלויה

ירד על הזקן וזקן אהרן (תהלים קלג. ב) וכן יפרח בימיו צדיק שנאמר על המלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן. הנה לפי בעל הטורים מטהו יפרח זהו צדיק כתמר יפרח העושה פירות, וכיון שמטהו יפרח לעשות פירות, אזי הוא עצמו יצא צדיק בדינו וזהו יפרח כשושנה ירמוז על הצדיק עצמו כמו פרח השושנה שאינה עושה פירות אחרים אלא מפרחת לעצמה וכמו ארז בלבנון, וכן נרמז בפסוק יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון היינו שהשושנה היא כארז בלבנון.

לך אל פרעה בבוקר השכם בבוקר והתייעב לפני פרעה ויאמר ה' אל מנשה וגו', לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר וגו', ואמרת אליו וגו' פה אמר ה' בואת תדע פי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידו על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שמות ז. יד-טו-טז-יז).

ברש"י הנה יוצא המימה לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו, ע"כ, לזה לך אל פרעה בבוקר ונצבת לקראתו שם על שפת היאור, זהו בהכאת היאור שהיה משים עצמו עבודה זרה שם ונהפכו לדם, אבל בהתראת מכת הערוב לא נאמר לך אל פרעה בבוקר אלא השכם בבקר והתייעב לפני פרעה הנה יוצא המימה (שמות ח. טו) וכן בהתראת מכת הברד השכם בבקר והתייעב לפני פרעה ואמרת אליו וגו' (שמות ט. יג), כי בערוב ובברד השכם מוקדם יותר ולך אליו בביתו קודם שיוצא המימה.

להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכולתו, ישמח לב, למען שישמח לב כל אחד ממבקשי ה' בשומעו כל אלה.

דוד המלך עליו השלום אומר לנו אתם התהללו בשם קדשו יתברך שמו על יכולתו כל אשר עשה עמנו במצרים שהכה אותם לעינינו עד אשר יצאנו מהם ברכוש גדול וגדלנו ועצמנו להיות לעם סגולה, התהללו והתפארו בכל זה כדי ולמען אשר ישמח לב כל אחד ממבקשי ה', כל מבקש ה' אשר נזקק ונצרך ומצפה לישועה מאת ה', בשומעו כל אלה ישמח ליבו כי דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי (שיר השירים ה. ב) ובטח שדודו יגאלנו (ויקרא כה. מט) וישועה קרובה לבוא.

תחילה לקחה יראתם ואחר כך תחזלו בעצה לוקה וכו' כה אומר ה' בזאת תדע פי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שמות ז. יז).

ברש"י, לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם.

אחר שבמכת דם שהיא הראשונה למדנו שתחילה הלקה יראתם, אחר כך באה המכה השניה ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדך ובעמך ובתנורך ובמשארותיך (שמות ז. כח) ובמכה זו פירש"י (מסטה יא ע"א) בביתך ואחר כך בבתי עבדך, הוא התחיל בעצה תחילה ויאמר אל עמו (שמות א. ט-ג,

במחלוקת. אלא ודאי שרב פפא כשאמר שפרעה אמגושי היה, כוונתו לעבודה זרה ולא לכשפים, כי לא ייתכן שהיה יוצא המימה לכשפים שהרי כל מילי מכשפות נבדקין על המים (סנהדרין סו ע"ב, זעירי איקלע לאלכסנדריא של מצרים זבן חמרא, כי מטא לאשקוייה מיא נמס הכישוף ונעשה החמור דף של גשר). ממילא זהו שלר"י בתוס' מה שרב ושמואל פליגי במשמעות אמגושי, מחלוקתם בכל מקום במשנה או בברייתא אך לא ברב פפא באמגושי דפרעה שהיה יוצא המימה, כי שם ודאי שאמגושי לאו כשפים אלא עבודה זרה.

ושו"ר בבן יהוידע (מועד קטן יח ע"א) שכתב, בכישוף על המים, ואמר שפרעה יצא המימה לכשפים אבל לא ממש לתוך המים כי אם רק לקצה שפת היאור, כי בגבול והקצה שם יתחזק הכישוף.

תחללו בשם קדשו על כל שעשה עמו במצרים, וחזק יתברך שמו ושלח ישועתו וישמח לב מבקשי ה' התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי ה' (תהלים קה.ג).

כל ענין זה הפרק הוא התהללו והתפארו בשם קדשו על כל האותות והמופתים אשר שם בארץ חם כבהמשך פסוקי הפרק (מפסוק כח עד פסוק לו) שלח חשן ויחשיף והפך את מימיהם לדם ושרץ ארצם צפרדעים בתדרי מלביהם וערב וכנים וברד ויף גפנם ותאנתם וישבר עץ גבולם, אמר ויבא ארבה ויאכל כל עשב בארצם ויף כל בכור בארצם ויציאם בכסף וזהב וכו'. ובמצודת דוד, התהללו שבחו את עצמכם

ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצים ממנו הבה נתחכמה לו וממנו התחילה הפורענות, ע"כ. נמצא שסדר המכות מתחילה יראתם על ידי מכת דם וכברש"י כאן, ואחר כך לקה פרעה שהתחיל בעצה, ורק אחר כך עבדיו. וכעת מובן היטב טעם שדוקא במכת צפרדע למדנו שתחילה בביתך ואחר כך בבתי עבדיך, לפי שמכת צפרדע היא המכה השניה אחרי שכבר במכה ראשונה לקתה יראתם, וזה על פי הסדר הנכון.

ובאוהחה"ק בזאת תדע כי אני ה', טעם שציין לו ידיעת ה' באמצעות מכה זו (מכת דם), על דרך אומרים ז"ל כי נילוס היה למצרים לאלוה, אשר על כן רשם ה' בהכאת היאור לדם ואמר בזאת תדע כי אני ה' כשאעשה משפט כתוב באלהיכם, ודקדק לומר אני ה', כי שם זה מלבד שאמרו ז"ל שירצה לומר היה הוזה ויהיה, עוד ירצה לומר כי במאמרו היה כל הוזה, והנה כשיכה עבדו ליאור יראה כי הוא יתברך הוא שעשה היאור הוא מהוזה בכל עת לאשר יחפוץ והנה הוא עושה בו הויה אחרת והפכו לדם, ע"כ מאוהחה"ק. הרי שממכה ראשונה מודיע הוא לפרעה שהשי"ת הוא השליט בעולם וזהו בזאת ר"ל במכה זאת הראשונה תדע כי אני ה' ומידי יבואו לך האותות והמופתים, ואחר שתדע במכת דם כי אני ה', אז יבואו עליך שאר המכות צפרדע כנים ערוב וכו'.

ובהגדה של פסח בַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ, אֱלוֹ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים דִּיּוּנוֹ, אֱלוֹ עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם דִּיּוּנוֹ, אֱלוֹ עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם וְלֹא הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם

דִּיּוּנוֹ וכו', עַל אַחַת בְּמָה וּבְמָה טוֹבָה כְּפֹלָה וּמְכַפְּלָת לְמָקוֹם עֲלִינוּ שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים וְעָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וכו', מתחילה עשה בהם שפטים היינו המכות המופלאות ואחר כך שעשה באלהיהם ואחר כך שהרג את בכוריהם, כי השפטים שעשה באלהיהם היינו מה שנאמר וְעַבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֹּאת וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר וְגו' וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה' (שמות יב. יב), וברש"י ובכל אלהי מצרים, של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ, אעשה שפטים אני ה', אני בעצמי ולא על ידי שליח. ואפשר שגם במכת בכורות תחילה הלקה יראתם ואחר כך הלקה בכוריהם והיינו ועשה באלהיהם והרג את בכוריהם.

דם בכל ארץ מצרים ואף בעצם הפחותים ואף באבנים היותר פחותים ויאמר ה' אל מִשְׁחָה אֶמְרָה אֵל אֶהְרֹן קַח מִטֶּפֶף וּנְטִיחַ יָדָךְ עַל מִימֵי מִצְרַיִם וְגו' וַיְהִי דָם וַחֲזָה דָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְעֵצִים וּבְאֲבָנִים (שמות יב. יט).

ברש"י ובעצם ובאבנים, מים שבכלי עץ ובכלי אבן, ע"כ. ולא זו אף זו היינו שיוּרד מן הכבד והחשוב אל הקל והפחות, מתחילה והיה דם בכל ארץ מצרים, ואף בכלי עץ הפחותים בחשיבותם וכבמסכת יומא (לט ע"א) כלי שרת דעץ לא עבדינן כי הוא פחות, ואחרי כלי עץ הפחותים אף בכלי אבן היותר פחותים שהרי כלי אבן אין מקבלים טומאה כלל ואילו כלי עץ רק פשוטיהן אין מקבלין טומאה.

וחשיבות העצים על האבנים יש גם בפסוק תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל (ישעיה ס. יז) כי יורד מן הכבד אל הקל, נחושת ברזל עצים ואבנים שהיו בבית שנחרב, ולעתיד לבא במהרה בימינו שיהיו זהב כסף נחושת וברזל.

שפך הקב"ה חמתו על העצים והאבנים ולא על שאר מינים שהיו במקדש

ואדהכי בפסוק הנ"ל תחת הנחושת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחושת ותחת האבנים ברזל, הנה איתא במדרש (איכה רבה פרשה ד' יד) בְּתִיב מְזֻמֹּר לְאֶסְף אֱלֹהִים בְּאוֹ גוֹיִם בְּנִחְלָתָךְ (תהלים עט. א) וכו', בְּךָ אָמְרוּ לְאֶסְף, הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַחֲרִיב הַיְכָל וּמְקַדֵּשׁ וְאֵתָהּ יוֹשֵׁב וּמְזַמֵּר, אָמַר לָהֶם מְזַמֵּר אֲנִי שְׁשַׁפֵּךְ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲמָתוֹ עַל הָעֵצִים וְעַל הָאֲבָנִים וְלֹא שְׁשַׁפֵּךְ חֲמָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, מֵה שְׁשַׁפֵּךְ חֲמָתוֹ עַל עֵצִים וְאֲבָנִים בְּדוּקָא וְלֹא עַל שְׂאֵר מִינִים שֶׁהָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ, אִמְרָנוּ כִּי לִפֵּי נְבוּאָת יִשְׁעִיָּה הָרִי עַד חוֹרְבֵן הַבַּיִת הָיוּ נְחוּשֵׁת בְּרִזָּל עֵצִים וְאֲבָנִים עִם הַתְּגִשְׁמוֹת הַנְּבוּאָה בַּמְהֵרָה בִּימֵינוּ יִהְיֶה זֶהָב כֶּסֶף נְחוּשֵׁת וְבְרִזָּל, הָרִי שֶׁרַק עֵצִים וְאֲבָנִים שֶׁהָיוּ, הֵם לֹא יִהְיוּ כִּבְר לְעֵתִיד לְבֹא, וְלִזֶּה אָמַר אֶסְף מְזַמֵּר אֲנִי שֶׁהִשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עַל עֵצִים וְאֲבָנִים שֶׁלֹּא יִהְיוּ חִלּוּפִים. וּבִיּוֹתֵר יִתְבָּאֵר מְזַמֵּר לְאֶסְף אָמַר לָהֶם מְזַמֵּר אֲנִי שְׁשַׁפֵּךְ הַקְּב"ה חֲמָתוֹ עַל הָעֵצִים וְעַל הָאֲבָנִים שֶׁהֵם בְּעֶרְךְ הַפְּחוֹת בִּיּוֹתֵר מִכֹּל מִינִים שֶׁהָיוּ כִּנ"ל וְהִזְכְּרוּ בַּסֵּפֶר יִשְׁעִיָּה שֵׁם.

בדיופלוסטון של אלכסנדריא היו יושבין כמחנה ישראל במדבר ובענין כבודן של ישראל באלכסנדריא של מצרים שגם שם נזכרים הדי' מיני מתכות אך לא כולם לפי הסדר הנ"ל מן הכבד אל הקל, דתניא (סוכה נא ע"ב) רבי יהודה אומר מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל וכו' ולא היו יושבין מעורבין אלא זהבין בפני עצמן וכספין בפני עצמן ונפחין בפני עצמן וטרסיים בפני עצמן וגרדיים בפני עצמן, הרי בעלי האומנויות הזוכרו בסדר אחר, מתחילה עושי בזהב ואחר כך בכסף ואחר כך נפחין שהן חרשי ברזל ואילו חרשי נחושת הם הטרסיים הזוכרו רק לבסוף. ובדרך דרוש ואולי יש בזה מן האמת, אפשר שדוגמת מסע הדגלים (במדבר פרק ב) הזוכרו בזה הסדר, תחילה דגל מחנה יהודה מזרחתה ואחר כך דגל מחנה ראובן תימנה ואחר כך דגל מחנה אפרים ימה ואחרונה דגל מחנה דן צפונה, כי בשעת חנייתם בפועל היה דגל מחנה אפרים אחרון אחורי המשכן ורק כשהיו נוסעים היה דן מאסף לכל המחנות, ואולי כן באלכסנדריא כשהיו יושבין באותה בסילקי גדולה שפעמים היו בה כפליים כיוצאי מצרים ובימה של עץ באמצעיתה כעין המשכן שמחנה שכינה באמצע ובתוך מחנה ישראל במדבר, ולא היו יושבין מעורבין אלא איש על אומנתו כמו השבטים שלא היו מעורבין במחנה ישראל במדבר אלא איש על דגלו, וזהבין העושיין במתכת החשובה בפני עצמן מן המזרח שהוא המקום חשוב,

וּתְשֵׁם אֶת הַמְקַבֵּת בְּיָדָהּ וּתְבוֹא אֵלָיו
 בְּלֵאט וּתְתַקַּע אֶת הַיָּתֵד בְּרִקְתּוֹ (שופטים ה.
 כא), בלט בסתר זה מעשה שדים
 שנסתרים ואינן נראין, כל מקום שנאמר
 בלטיהם, היו החרטומין עושין בלחשיהם
 על ידי שדים, בלהטיהם אלו מעשה כשפים,
 שאינו עושה על ידי שדים אלא מעצמו
 כמו להט החרב המתהפכת לשמר את דָּרְךָ
 עַץ הַחַיִּים וּמִתְהַפֶּכֶת מֵאֵלֶיהָ וְדוּמָה לְכַשְׁפִּים,
 ולא על ידי שדים היתה מתהפכת, אלא
 מאליה וקרי ליה להט.

ממילא מה שבהפיכת המטה לתנין נאמר
 שהחרטומים עשו כן בלהטיהם ואילו
 במכת דם וצפרדע נאמר שעשו בלטיהם,
 נראה לפי שהכישוף נבדק על המים
 וכבחז"ל (סנהדרין סו ע"ב) זעירי איקלע
 לאלכסנדריא של מצרים זבן חמרא
 וכשבא להשקותו מים נמס החמור ונעשה
 דף של גשר, ובשם אפרים להגאון רבי
 אפרים זלמן מרגליות כתב ששמע
 מהגאון המפורסם מהר"י הלוי איש
 הורוויץ אב"ד אה"ו (אלטונה המבורג וונדסבק
 הלא הוא הגאון רבי איצקל המבורג) שבשעה
 שוֹיבְלֵעַ מִטָּה אֶהְרֵן אֶת מִטָּתָם (שמות ז. יב)
 היה הדבר לפלא בעיני פרעה וחרטומו
 לפי שידעו אשר אי אפשר בכח הכישוף
 לעשות אשר דבר שאין בו רוח חיים
 יבלע זולתו ולזה סברו פרעה והחרטומים
 כי מטה אהרן בתולדתו היה נחש ורק
 בכח הכישוף הפך אותו אהרן למטה
 ומצד היותו נחש בתולדתו בלע את
 מטותם, ולכן ציוה ה' למשה וְהַמִּטָּה אֲשֶׁר
 נִהְפְּךָ לְנַחֵשׁ תִּקַּח בְּיָדְךָ (שמות ז. טו) וְיָרִם
 בַּמִּטָּה וַיָּךְ אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְעֵינֵי

ואחר כך כספין בפני עצמן מן הדרום,
 נפחין חרשי ברזל שהיא המתכת
 הפשוטה מכולן בפני עצמן במערב,
 טרסיים חרשי נחושת בפני עצמן בצפון,
 ואף שברזל הוא הפחות שבד' מיני
 מתכות הללו עם כל זאת הזכיר נפחי
 ברזל לפני טרסיי נחושת כיון שהזכירם
 לפי סדר מזרח דרום מערב צפון, אבל
 סוף דבר הנפחין בברזל היו במערב.

והמטה אשר נחפך לנחש תיקח אל היאור להיותו
 נבדק על המים שיראו שאין זה בכח הכישוף
 וְהִדְגָה אֲשֶׁר בַּיָּאֵר מִתָּה וַיִּבְאֵשׁ הַיָּאֵר וְלֹא
 יָכְלוּ מִצְרַיִם לְשַׁתּוֹת מַיִם מִן הַיָּאֵר וַיְהִי
 הַדָּם כְּכֹל אֲרֵץ מִצְרַיִם, וַיַּעֲשׂוּ כֵן חֲרָטְמוֹ
 מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם וַיַּחֲזֹק לֵב פְּרַעֲה וְלֹא שָׁמַע
 אֲלֵהֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' (שמות ז. כא-כב).

לעיל וַיִּשְׁלַךְ אֶהְרֵן אֶת מִטָּהוּ וְגו' וַיְהִי
 לְתַנִּין וְגו' וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמוֹ מִצְרַיִם
 בְּלִטְיָהֶם בֵּן (שמות ז. יא) נאמר שחרטומו
 מצרים עשו בלהטיהם ואילו כאן במכת
 דם נאמר שעשו בלטיהם וכן במכת
 הצפרדע בהמשך וַיַּעֲשׂוּ כֵן חֲרָטְמוֹ
 בְּלִטְיָהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת הַצִּפְרָדְעִים (שמות ח. ג),
 ואמר רבי אייבו בר נגרי אמר רבי חייא
 בר אבא (סנהדרין סו ע"ב) בלטיהם אלו
 מעשה שדים, בלהטיהם אלו מעשה
 כשפים וכן הוא אומר וְאֵת לֵהַט הַחֶרֶב
 הַמִּתְהַפֶּכֶת (בראשית ג. כד). בלטיהם
 ובלהטיהם הן ב' תיבות שדומות מאד,
 וכדי לזכור מה בין זה לזה יש להבחין
 בלשון יחיד בין לט ללהט, שרש"י שם
 בגמרא בלטיהם הביא מיעל וסיסרא
 ונתקח ועל אשת חבר את יתד האהל

פְּרָעָה וּלְעֵינַי עֲבָדָיו (שמות ז. כ) ואז יהא המטה נבדק על המים ויתברר לעין כל שאף המופת הראשון שנהפך לתנין לא היה בכישוף.

ואפשר זהו מה שבזוה"ק (וארא סוף כח ע"א) תָּא חַוִּי, חוֹטְרָא דְאֶהְרָן דְאִיהוּ אָעָא יְבִישָׁא, קוֹדְשָׁא בְרִיךְ הוּא שִׁירוּתָא דְנִסְיָן עֲבַד בֵּיהּ וְתֵרִי שְׁלִיחוּתֵי בֵּיהּ אֶתְעַבְּדוּ, חַד דְאִיהוּ אָעָא יְבִישָׁא וּבָלַע לְאִינּוֹן תְּנִינְיָא דִּלְהוֹן וְחַד דְהָא לְשַׁעְתָּא אֶתְהַדְר בְּרוּחָא וְאֶתְעַבֵּיד בְּרִיָה, פִּירוּשׁ שאף שהוא עין יבש עם כל זאת לשעתא אתהדר ברוחא ואתעביד בריה שלשעה אחת חזר ברוח ונעשה בריה.

ממילא יובן מה שאחר כך במכת דם ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם אלו מעשה שדים, לא בכח הכישוף שהרי לטיהם אינו כישוף ורק הכישוף נבדק על המים, וכיון שסברו שמטה אהרן מעשה כשפים הוא לכן היה מטה אהרן נבדק על המים להוכיח שאינו בכח הכישוף, ומה שהחרטומים יכלו לעשות על המים כי הם עשו מעשיהם בלטיהם ולא בלהטיהם וכנ"ל. ממילא במטה אשר נהפך לתנין נאמר בלהטיהם הוא כישוף כי שם לא היה על המים והיו יכולים לעשותו בכח הכישוף, לא כן במי היאור שנאמר בלטיהם.

וממה שעל הפסוק ומכל הָחַי וגו' תָּבִיא אֶל הַתְּבָה לְהַחִית אֹתָךְ (בראשית ו. יט) פי' רש"י אפילו שדים הרי שבמי המבול אף השדים היו בכלל וימח את כל היקום (בראשית ז. כג), אך ממה שהשדים לא נותרו

חוץ לתיבה אין הוכחה שלמעשה שדים אין קיום במים.

רק עדיין צריך להבין אולי יאמרו פרעה וחרטומיו שמטה אהרן אף הוא במעשה שדים שאינו נבדק על המים. ואולי היה להחרטומים סימן כלשהו לידע על דבר אם נעשה על ידי שדים.

ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם הוא מעשה שדים, ויחזק לב פרעה לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן ובפסוק וַיַּעֲשׂוּ בֵּן חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם וַיַּחֲזֶק לֵב פְּרָעָה (שמות ז. כב), על בלטיהם הביא רש"י שרבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים, בלהטיהם מעשה כשפים, ואילו על ויחזק לב פרעה פי' רש"י לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן, תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים, ע"כ. הרי ביני וביני אחר שפי' רש"י דהכא מיירי מלטיהם דמצרים דהיינו מעשה שדים, מיד אומר רש"י ויחזק לב פרעה לומר למשה ואהרן שעל ידי מכשפות אתם עושים כן. אמנם מלשון המדרש משמע שלא אחר מכת דם אמרו למשה תבן אתם מכניסין לעפריים אלא אחר שהשליכו מטותם לפני פרעה ויהיו לתנינים אמרו זאת למשה, ואכן שם הם עשו זאת לא בלטיהם מעשה שדים אלא בלהטיהם מעשה כשפים, שעל הפסוק וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם כֵּן וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְּהוֹ וַיְהִיו לְתַנִּינִים (שמות ז. יא-יב) איתא במדרש (שמות רבה פרשה ט. ז) אָמְרוּ יוֹחֲנָנִי וּמִמָּרָא לְמוֹשֶׁה תְּבָן אֶתְהּ מְכַנְּסִים לְעַפְרַיִם.

אמרי ליה יוחנא וממרא ראשי מכשפים של מצרים למשה רבינו כשהתחיל לעשות האותות לעיני פרעה שהיו סבורין שהיה עושה אותם על ידי כישוף, תבן אתה מכניס לעפריים וכו'. ומסתמא מה שברש"י בחומש שלפנינו הוא לאו דוקא אלא עדיין קודם מכת דם נאמרו הדברים.

והנה במסכת ברכות (ט ע"ב) וְיִהְיֶה בְּעֵלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגֹּשׁ אֱלֹהֵי הַנְּבִיא וַיֵּאמֶר וְגו' עֲנֵנִי ה' עֲנֵנִי (מלכים א' יח. לו-לז) ענני שתדך אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם, שם מביא הבן יהודע את דברי רבינו החיד"א שכתב לחלק בין כשפים דשדים ארציים שאין מצליחים במים ובין כשפים דשדים אוריים הנעשים גם במים ובזה יישב מה שפירשו טעם יציקת המים על ידי אליהו הנביא זכור לטוב בהר הכרמל להוכיח שאין במעשהו מעשה כשפים כי הכישוף נבדק על המים ונימוח ואם כן למה היה צריך להתפלל ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. מש"כ מכשפים דשדים ארציים וכשפים דשדים אוריים, בענ"ד דיני מה שכתבנו בהיוצא בהבדל שבין לטיהם ובין להטיהם ואקוה שלא שגיתי בזה, ועדיין נראה בפשטות שכיון שהשד הוא דבר מהותי וכלשון רש"י בסנהדרין מעשה שדים שנסתרים ואינן נראים, כלומר שהשדים קיימים אך אינם נראים כי הם נסתרים ולא לזה אמרו שנבדק על המים אלא רק על מעשה כשפים שכלל אינו מהותי וכמו המטה שנהפך לנחש שבמהות אין כלל נחש אלא רק מטה בלבד וכן בעובדא דזעירי שסוף דבר לא היה כלל

ועדיין מה שברש"י ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם מעשה שדים, ויחזק לב פרעה לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן, אפשר שיתבאר יפה. כי חיזוק הלב ויחזק לב פרעה שייך בדבר הנוגד את ההגיון, כי אם פועלים לפי ההגיון אין זו עקשנות וחיזוק הלב, ממילא כשהם טענו למשה שעל ידי מכשפות אתם עושים כן, עדיין אין זה חיזוק הלב בסרבם עם משה שהרי יש בדבריהם מן ההגיון. אך אם נתבונן בדברי המדרש נראה שעקשנותם היא בלתי הגיונית, כי במדרש יש עוד מה שהשיב להם משה, אָמְרוּ יוֹחֲנִי וּמִמְרָא לְמֹשֶׁה תְּבִן אֶתְּהּ מְכַנֵּס לְעַפְרָיִים, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְמַתָּא יִרְקָא יִרְקָא שְׁקוּל, ממילא משה רבינו השיבם כענין, ואם עדיין אחר דבריו של משה מיאן פרעה לשלח את העם הרי זה חיזוק הלב כי זה בלתי סברא וזהו ויחזק לב פרעה, ואם סירובו של פרעה הוא חיזוק הלב בלתי הגיון, הרי מה לנו להקשות מה שאחר שברש"י ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם מעשה שדים מוסיף רש"י ויחזק לב פרעה לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן, כי בין כך אין כאן מן ההגיון. וכן ברש"י בגמרא (ובחס פה ע"א) אמר להם למתא ירקא ירקא שקול, לעיר שגדל שם ירק הרבה הבא ירק שלך למכור לפי שמתקבצין שם הכל לקנות, הם אמרו לו דברי ליצנות והוא השיב להם בעניינם. הרי שלא בהגיון נאמרו הדברים.

ואם הבאנו מרש"י בגמרא, הרי מפירושו שם משמע שתבן אתה מכניס לעפריים היה עדיין לפני מכת דם, ששם ברש"י

מימות מצרים לדם אם כן מנין מצאו מים להופכו לדם וכו', וכבר אמרנו שהכתוב רשם שינוי המעשה שנעשה מה' כי ישתנה ממעשי כשפים ושדים, אלא כי לצד קשיות עורפם של המצרים לא בחנו במעשה כשפיהם לדעת כי אינם אלא חזיון ודמיון כוזב, ע"כ. הנה מש"כ האוהחה"ק שעל ידי שהדגה מתה ויבאש היאור היה להם הסימן שזה לא היה מעשה שדים ולא מעשה כשפים שהם בדמיון ולא ממש, דהנה מצרים היו יודעים שמעשה כשפים פשר במים ולכן אין זה מעשה כשפים, וגם מעשה שדים אינו שהרי גם כשנשתנה מקומו היה הדם. ואילו מעשה החרטומים היה ודאי מעשה שדים שהרי כן מפורש בפסוק ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם שהוא מעשה שדים. ומסתמא מעשה דם שעשו חרטומי מצרים לא היה מחזיק בדמו בשינוי מקום, כי הוא מעשה שדים.

במכת הצפרדע בתחילה הקדים בית

עבדיו לעמו ואחר כך הקדים עמו לעבדיו

וְאִם מָאֵן אֲתָה לְשַׁלַּח הַנֶּה אֲנִי נֹגֵף אֶת
כָּל גְּבוּלְךָ בַּצִּפְרָדִים, וְשָׂרֵץ הַיָּאֵר
צִפְרָדִים וְעָלוּ וַיָּבֹאוּ בְּבֵיתְךָ וּבְחֲדָר
מִשְׁכַּבְּךָ וְעַל מִטְתְּךָ וּבְכֵיתְךָ עֹבְדֶיךָ
וּבְעַמְּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרֹתֶיךָ, וּבְכָּה
וּבְעַמְּךָ וּבְכָל עֹבְדֶיךָ יַעֲלוּ הַצִּפְרָדִים
(שמות ז. כז-כח-כט).

הפסוק הראשון הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים מדבר מביאת מכת הצפרדע בכלל, והפסוק השני ושרץ היאור צפרדעים מדבר מביאת

חמרא ולכן נבדק על המים. ובדברי רבינו החיד"א שהביאם הבן יהודע אין הכוונה לשדים, אלא שמחלק בין כשפים ארציים שאין מצליחים במים ובין כשפים אוריים הנעשים גם במים, אבל שדים עצמם אין נימוחים כלל במים.

אמנם זה לשון החיד"א בפתח עינים (ברכות שם), שלא יאמרו מעשה כשפים ואף על גב דהיו מים הרבה סביב למזבח וגם התעלה מלא מים ואמרו דהכשפים נימוחים הם במים, היינו דוקא כשהם על מים חיים וכמ"ש רש"י בסנהדרין (היינו רש"י ב"ה פ"ה, כל מילי מכשפות נבדקין על מים חיים ונמוחין).

אבל האוהחה"ק כתב וזה לשון קדשו, והדגה וגו' מתה, הכוונה בזה לומר כי היה להם סימן במעשה זה כי לא היה מעשה שדים ולא מעשה כשפים כי מעשה שנים אלו יהיו דמיון ולא ממש והדמיון יהיה לעין הרואים, לא שיהיה ממש דם שיהרוג כל שותיו ואפילו דגים, לזה אמר והדגה וגו' מתה ויבאש היאור וזה יהיה להם לאות עולם כי מעשה אלהים המה פעולה צודקת ולא דמיון, עוד אמר ויהי הדם בכל ארץ מצרים וגו' כי אפילו במרחצאות ובאמבטאות, ואולי כי ירצה עוד לומר שהדם הוא שנעשה מהמים הגם שהיו נוטלים אותו ממקום זה ונותנים אותו במקום אחר וחוזרים וכו' וכל דבר שיהיה ממעשה שדים יבטלהו שינוי מקום ובפרט כשיניחוהו בארץ כידוע, ומה שלפנינו היה הדם בהוויתו בכל ארץ מצרים. עוד ממשיך האוהחה"ק ויעשו כן חרטומי וגו', לפי דבריהם ז"ל שהיו כל

לו ממכרת עבד ושאינס בעלי בתים ואחוזות משלהם, והם הרי לא נשתתפו בעצה כמו עבדי פרעה החשובים שהם שריו ומקורביו, ועל כן אותם עבדי פרעה השייכים לו בממכרת עבד נלקו אחר העם. ומה שכאן כשמדבר מביאת הצפרדעים בגופם ובמעיהם לא הזכיר עבדיו שהם שריו אלא ובכה ובעמך ובכל עבדיך הקנויים לו ממכרת עבד, זה לפי שבתניב עמך נכלל כל העם שריו ומקורביו, ועוד הוסיף בכל עבדיך שאינס כלולים בעמך ושאינס בעלי בתים משלהם שאף הם נלקו בגופם ובמעיהם.

ורק בהתראה היה צריך לפרט בפרעה ובעבדיו ובעמו ובתנורים ובמשארותם ובמעיהם, לא כן אחר כך פְּשׁוּיִקְרָא פְּרַעַה לְמֹשֶׁה וְלֹא־הָרֵן וַיֹּאמֶר הֲעֵתִירוּ אֵלַי ה' וַיִּסַּר הַצִּפְרָדְעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֶשְׁלַחָה אֶת הָעָם (שמות. ת. ד) כשביקש פרעה הסרת הצפרדעים לא פירט את עצמו ואת עבדיו ואת עמו ואת התנורים וכו', כי די שאומר ממני ומעמי. ובהמשך כשמשה השיב לו וְסָרוּ הַצִּפְרָדְעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֵיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בִּיֹאֵר תִּשְׁאַרְנָה (שמות ת. ז), כשמשה רבינו מודיע לפרעה הסרת הצפרדעים, אז פירט הכל להודיעו שיסורו מכל המקומות ורק ביאור תשארנה, כן היה נלענ"ד בהבנת הפסוקים.

ושו"ר בבעל הטורים שעמד על מה שפעם אחת הקדים עבדים לעם ופעם אחר הקדים עם לעבדים וזה לשון בעל הטורים, ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך הרי הקדים עבדים לעם,

הצפרדעים בבתים כמפורש בהמשך הפסוק ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך, והפסוק השלישי ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים מדבר מביאת הצפרדעים בגופם ובמעיהם.

בפסוק המדבר מביאת הצפרדעים בבתים ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך, פי' רש"י ואחר כך בבתי עבדיך, הוא התחיל בעצה תחילה וַיֹּאמֶר אֵל עֲמוּ (שמות א. ט) וממנו התחילה הפורענות. היוצא מדברי רש"י שמתחילה ועלו ובאו בביתך לפי שהוא התחיל בעצה, ואחר כך בבית עבדיך הקרובים למלכות, ואחר כך בעמך. וברש"י על הפסוק ובכה ובעמך, בתוך מעיהם נכנסין ומקררין, ע"כ. הנה מתחילה מביאת הצפרדעים בבתים הקדים בבית עבדיך לבעמך ואילו אחר כך בהיכנס הצפרדעים בגופם ובמעיהם הקדים העם לעבדיו שנאמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך.

ובביאור הפסוקים היה נלענ"ד שבפסוק ושרץ היאור צפרדעים המדבר מביאת הצפרדעים בבתים, מדבר מעבדי פרעה שהם שריו הקרובים למלכות, אלה אשר בבתים מכובדים ישכוננו, ועל אלה נאמר ובבית עבדיך ובעמך, אותם עבדי פרעה שריו וחשוביו ילקו קודם לסתם העם של מצרים וזהו ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ורק אחר כך בעמך. אבל בפסוק שאחר כך לא נאמר בעבדיך אלא בכל עבדיך, תיבת כל היא תיבת הכללה, ובכה ובעמך ובכל עבדיך שכולל את עבדי פרעה הקנויים

ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך, והיינו טעמא, כשלקו בגופן כדדרשינן מובכה שהיו מקרקרין בגופן, אז לקו הוא והעם תחילה שהיו בעצה כדכתיב ויאמר אל עמו ואחר כך בעבדיהם, אבל כשעלו נכנסו תחילה בביתו ובבית עבדיו ואחר כך בעמו. הרי בשיטת בעל הטורים אין מדבר כלל מעבדים חשובים שרים ומכובדים המקורבים למלכות אלא רק מעבדיו הקנויים לו ממכרת עבד המה הפחותים יותר מסתם העם ומתגוררים הם בבתי העבדים, ואף שבתים אלו שפלים הם ונדחים עם כל זאת נקראים הם בתי פרעה כי רכושו וקניינו של פרעה הם אותן בתי עבדיו. וכשמדבר מביאת הצפרדעים בבתים, הרי יבואו מתחילה בבתי פרעה היינו ביתו וארמונו ואף בית העבדים שברשותו ורק אחר כך בבית עמו, אבל כשמדבר מביאת הצפרדעים בגוף ובמעיים, מתחילה באו בכה פרעה, והצפרדעים שבבית עבדיו המתינו ולא נכנסו עדיין בגופם ובמעיהם של עבדיו אלא המתינו עד שנכנסו בגוף ובמעו העם ורק אחר כך נכנסו בגופם ובמעיהם של עבדיו, כנלענ"ד בבעל הטורים. ממילא ועלו ובאו בביתך ובבית עבדיך ואחר כך בעמך היינו בבתי העם, ובכה במעיך ובמעו עמך ובכל עבדיך, 'בכל' בא לומר שגם במעי עבדיו שאינם בבתים אלא בשדות וכו', גם בהם יבואו הצפרדעים.

קידוש ה' בצפרדעים שנכנסו בתנורים וְשָׂרִיץ הַיָּאֵר צִפְרָדַיִם וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתָךְ וּגְוִי וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ (שמות ז. כח).

ובתנורו וּבְמִשְׁאָרוֹתֶיךָ לכאורה מה בא ללמדנו לא זו אף זו, והרי ודאי שאם יהיו נכנסים לתנור הלוהט ביותר אז יהיו נכנסים אף במשארותם שאינו לוהט. ובדרך אפשר, מאחר שיכנסו בתנורו היינו בתנורים שבהם אופים את הלחם, אולי יערימו מצרים ולא יעשו את הבעק באפייה כלל אלא בדרך אכילה אחרת כמו על ידי בישול משארותם וכדו' והיו נשכרים שלכל הפחות במשארותם

עוד נראה להאיר, דהנה הצפרדעים כשבאו בבתים באו בבית ובחדר משכבם ועל מטתם ובתנוריהם ובמשארותם,

ותעל הצפרדע, ותחי הכנס, כל עפר הארץ היה כנים
וַיֵּט אֶהָרֶן אֶת יָדוֹ עַל מִימֵי מִצְרַיִם
וַתַּעַל הַצִּפְרָדִיעַ וַתִּכַּס אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם
 (שמות ת. ב.)

ברש"י, צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה
 והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו,
 ופשוטו יש לומר שירון הצפרדעים קורא
 לשון יחיד וכן וַתְּהִי הַכֶּנֶס (שמות ת. יג-יד)
 הרחישה, ואף ותעל הצפרדע, ע"כ. ומה
 שלקמן נאמר וַיַּעֲשׂוּ בֵּן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם
 וַיַּעֲלוּ אֶת הַצִּפְרָדִיעִים עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם
 (שמות ת. ג), צפרדעים ולא צפרדע בלשון
 יחיד, לפי מדרשו שצפרדע אחת היתה
 אתי שפיר כי אחר שאהרן העלה צפרדע
 אחת והחרטומים היו מכין בה נעשו
 צפרדעים בלשון רבים, ואם לפי פשוטו
 שותעל לשון יחיד הכוונה לשירון
 הצפרדעים, גם אתי שפיר, כי ויעשו כן
 החרטומים לא מדבר משירון הצפרדעים
 באופן כללי אלא שכל אחד מהחרטומים
 בלטיה היה מעלה צפרדעים.

ואמנם במכת הכנים וַיֵּט אֶהָרֶן אֶת יָדוֹ וגו'
 וַתְּהִי הַכֶּנֶס בְּאֶדָם וּבִבְהֶמָה כָּל עֵפֶר
 הָאָרֶץ הָיָה כְּנִים בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם (שמות ת.
 יג) פי' רש"י ותחי הכינים הרחישה ושם
 הביא רש"י הפשט לבד ולא אמרו כעין
 הדרש שבמכת הצפרדע שר"ל כינה
 אחת היתה והיו החרטומים מכין אותה
 והיא מתזת נחילי כנים רבים. זה לפי
 שהרי וַיַּעֲשׂוּ בֵּן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם
 לְהוֹצִיא אֶת הַכֶּנֶס וְלֹא יָכְלוּ (בראשית ת. יד)
 וגם לפי שבלשון יחיד נקראת כינה ולא
 כינס, וממילא אם נאמר כינס פירושו
 רחישה ולא יחידה.

שאינם באפייה לא יהיו הצפרדעים, ולזה
 הודיעם שלא תועיל כל פעולה שלהם
 והצפרדע תהיה אף במשארותם בצק
 שלא יוכנס לתנור.

או בדרך אחר, בתנוריק לפי
 שהצפרדעים קיימו רצון הבורא ונכנסו אף
 בתנור הלוהט, ולא תימא שרק בתנור
 העשוי לאפייה קיימו הצפרדעים את ציווי
 ה', שהרי לזה כבר נאמר במשארותיך,
 אלא שהצפרדעים עשו רצון בוראם
 כאשר נצטוו והם נכנסו בכל התנורים גם
 אלו העשויים לצורך אחר כלהסקה
 ולייצור כל דבר הבא באש ובתנור, גם
 באלה נכנסו ובאו הצפרדעים.

ומה שנתחדש לנו בהכנס הצפרדעים
 לכל סוגי התנורים, לפי שבדרש תודוס
 איש רומי (פסחים נג ע"ב) מה ראו חנניה
 מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת
 השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר
 בעצמן מצפרדעים ומה צפרדעים שאין
 מצווין על קדושת השם כתיב בהו ועלו
 ובאו בביתך וגו' ובתנוריק ובמשארותיך,
 אימתי משארות מצויות אצל תנור היו
 אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין
 על קדושת השם על אחת כמה וכמה, וזה
 לשון המהרש"א שם, והענין מבואר
 שדבר זה הוא יותר פליאה וקידוש השם
 בצפרדעים מכל שאר מינים לפי
 שהצפרדעים טבעם במים ולהרחיק עצמן
 מן ההיפוך שהוא האש ואף על פי כן
 בשליחות השי"ת קידשו עצמן בשליחותן
 שלא להרחיק עצמן מן התנור גם שהיה
 אש בתוכו.

שמיר ברייתו כשעורה

**וַיַּעֲשׂוּ בֵּן הַחֲרָטְמוֹת בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא
אֶת הַכִּנּוֹת וְלֹא יָכֻלוּ וַתְּהִי הַכִּנּוֹת בְּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה (שמות.ח. יד).**

ברש"י ולא יכולו שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה. ואולי זהו ההכרח להא דתנו רבנן (סוטה מח ע"ב) שמיר זה ברייתו כשעורה, לא פחות מכשעורה, לפי שעל הפסוק וְהַבֵּית בְּהַבְנָתוֹ אֲבָן שְׁלֵמָה מִסֶּע נִבְנָה וגו' (מלכים א' ו. ז) אמרו במסכת גיטין (סח ע"א) אמר להו שלמה המלך לרבנן היכי אעביד, אמרו ליה איכא שמירא דאייתי משה לאבני אפוד, אמר להו היכא אישתכח אמרו ליה אייתי שידה ושידתין כבשינהו אהדדי אפשר דידעי ומגלו לך, אייתי שידה ושידתין כבשינהו אהדדי, אמרי אנן לא ידעינן, דילמא אשמדאי מלכא דשידי ידע וכו', ובהמשך הגמרא שם שאשמדאי מלך השדים לימד לשלמה איך להביא את השמיר, אם כן על כורחך שהשמיר הוא כשעורה ולא פחות כי בפחות מכשעורה לא היה אשמדאי שולט עליו וממילא לא היה יכול להביאו לשלמה.

אצבע אלקים היא

**וַיַּעֲשׂוּ בֵּן הַחֲרָטְמוֹת בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא אֶת
הַכִּנּוֹת וְלֹא יָכֻלוּ וַתְּהִי הַכִּנּוֹת בְּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה, וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמוֹת אֵל פְּרַעֲהַ
אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֹק לָב פְּרַעֲהַ וְלֹא
שָׁמַע אֱלֹהִים בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' (שמות.ח. יד-טו).**

המיוחד בכאן שאמרו החרטומים אצבע אלקים היא, אחר שפי' רש"י ויעשו החרטומים להוציא את הכנים לבראותם

וגם במכת הכינים אפשר לומר בטוב טעם על פי מדרשו. שלשון כינס מורה על כנים שהעלה אהרן, ואף שהוא העלה כנים רבים עם כל זאת כשבא להורות על מעשה אהרן לא נאמר כנים בלשון רבים אף שלמעשה היו כנים רבים ולא אחת, אבל כשנאמר כנים בלשון רבים יורה על כנים שעשו החרטומים להוציא ולא יכולו. וכך הוא בסדר הכתובים, ויט אהרן את ידו במטהו וגו' ותהי הכינס היינו כנים שהעלה אהרן, אבל לא כבצפרדע בכנים, כי בכנים ויעשו בן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים פירוש כנים הרבה מאותה כינס שהעלה אהרן ולא יכולו, ושוב ותהי הכינס באדם ובבהמה, כינס בלשון זה מורה על הכינס שהעלה אהרן וכמו בותעל הצפרדע לפי מדרשו, וזו הכינס שהעלה אהרן היתה על כל ארץ מצרים, אבל כשנכתב כנים לשון רבים מורה על הכינס אשר רצו החרטומים להעלות כמו שהעלו את הצפרדעים הרבים על ידי שהיו מכין בצפרדע האחת אלא שבכנים לא יכולו.

ואפשר להוסיף, שהרי הטעם שהחרטומים לא יכלו להעלות את הכנים הוא לפי שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה (רש"י שמות.ח. יד, ד"ה ולא יכלו), ובשביל להודיע גדולת ונפלאות השי"ת בהמופתים לכן אין מכנה את הכינס שהעלה אהרן בלשון רבים, כדי להורות שאף שכינס אחת ויחידה פחות מכשיעור היתה עד שאין השד שולט בזה, עם כל זאת אהרן העלה את הכינס.

ממקום אחר ולא יכולו שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה, ואם לא יכלו החרטומים להוציא את הכינים במעשה שדים, עדיין מדוע לא יעשוהו בכשפים, אלא צריך לומר אשר מעשה שדים חזק הוא ממעשה כשפים, וזהו שפי' רש"י כאן שלא יכלו לפי שאין השד שולט בכזה, וממילא אם במעשה שדים לא יכלו, על אחת כמה וכמה שבכשפים לא יכלו (ולעיל על הפסוק שמות ז. בא-כב, וְהִדְגָה אֲשֶׁר בְּיַד מִתָּה וְגו' וַיַּעַשׂוּ בֶן חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם כְּתַבְנֵנוּ בְדָ"ה וְהִנֵּה בְּמִסְכַּת בְּרִכּוֹת וכו', שהשד הוא דבר מהותי הקיים, נסתר ואין נראה, לא כן מעשה כשפים שאינו מהותי ואינו מציאותי כלל, וכמו מטות החרטומים שנהפכו לנחש שבמהות אין נחש כלל אלא רק מטה). ואחר שהם ראו שהם לא יכלו לעשותו לא במעשה שדים ולא בכשפים, לכן אמרו לפרעה שעל כורחך מה שאהרן הוציא את הכינים אצבע אלקים היא.

ואף שפרעה נוכח לראות בוודאות שאצבע אלקים היא עם כל זאת ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'. חיזוק הלב ועקשנות שייך בדבר הנוגד את ההגיון, כי לפי ההגיון אחרי שנוכח לראות שאצבע אלקים היא הוא היה צריך לרכך את ליבו, ולא כן אלא ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דיבר ה'.

ערוב שבאו בערבוביא

כִּי אִם אֵינָהּ מוֹשְׁלֶת אֶת עַמִּי הַנְּנִי מוֹשְׁלִיחַ בָּךְ וּבְעַבְדֶּיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבִתֶּיךָ אֶת הָעָרֶב וּמָלְאוּ בְּתֵי מִצְרַיִם אֶת הָעָרֶב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֵם עֲלֶיהָ (שמות ח. יז).

והפליתי את ארץ גושן ועל ידי זה תדע שאני ה' בקרב הארץ
וְהַפְּלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גּוֹשֵׁן אֲשֶׁר עָמְדָה עִמָּדָה עָלַי לְבִלְתִּי חַיֹּת שָׁם עָרֶב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבְּךָ הָאָרֶץ (שמות ח. יח).

ברש"י והפליתי והפרשתי וכו', למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, אף על פי ששכינתי בשמים גזירתי מתקיימת בתחתונים, ע"כ. כשמלך בשר ודם יוצא למלחמה נגד מדינה אחרת, אז בעת המלחמה אינו טורח להבדיל בין מיני האנשים שבמדינה הנכבשת, כי כולם בסכנת המלחמה הם, אבל הקב"ה אינו כן אלא והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה, אמנם שכינתי היא

בעליונים הרחק מארץ מצרים בה אני נלחם, אך עם כל זאת והפליתי את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה, והפלאה והפרשה זו מוכחת שאף על פי ששכינתי בשמים, אני ה' בקרב הארץ.

מה בין אל משה ואל אהרן
ובין למשה ולאהרן בלי תיבת אל
וַיִּקְרָא פְּרַעֲה אֶל מֹשֶׁה וְלֵאחֶרֶן וַיֹּאמֶר
לְכוּ זַבְחוּ לְאֱלֹהֵיכֶם בְּאַרְצְיָם (שמות.ח. כא).

ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ולא נאמר אל משה ואל אהרן או למשה ולאהרן. ובהבדל שבין אם נאמר אל משה ואל אהרן או למשה ולאהרן, נראה שהפניה אל אדם היא יותר מיוחדת ויותר מיועדת ויותר חשובה מהפניה לאדם. והנה אם נעיין במקראות נראה שבכל מקום שה' דיבר אליהם נאמר אל משה ואל אהרן, כמו וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וַיִּצְוֵם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וגו' (שמות.ו. יג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר (שמות.ז. ח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן קַחוּ לָכֶם מֵלֶא חֲפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן (שמות.ט. ח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאַרְצְיָם מִצְרַיִם לֵאמֹר (שמות.יב. א), ממילא הדיבור של הקב"ה פונה ומתייחס אל משה לעצמו ולכבודו ואל אהרן לעצמו ולכבודו, וכמו להבדיל בענין שבקדעים (נדרים פז ע"א) כתיב בשאול ויהונתן על על (שמואל ב' א. יב-יג, ויספרו ויכבו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו וגו' ויקנן דוד את הקנה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו) שמשמע שאם מתו לו שנים או שלושה קרובים יהא חייב לקרוע על כל אחד בפני עצמו, הרי על לייחד הענין אל

הפרט וכמו בדין אל משה ואל אהרן כך בכל מקום שה' דיבר אליהם, אבל בכל מקום שפרעה מלך מצרים קרא אליהם לא נאמר אל משה ואל אהרן אלא למשה ולאהרן, כמו וַיִּקְרָא פְּרַעֲה לְמֹשֶׁה וְלֵאחֶרֶן וַיֹּאמֶר הֲעֵתִירוּ אֵלַי ה' וַיִּסַּר הַצַּרְפְּדַעִים וגו' (שמות.ח. ד) ובמכת הברד וַיִּשְׁלַח פְּרַעֲה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלֵאחֶרֶן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חֲטָאתִי הַפַּעַם וגו' (שמות.ט. כז) ובמכת הארבה וַיִּמְהַר פְּרַעֲה לְקַרְא לְמֹשֶׁה וְלֵאחֶרֶן וַיֹּאמֶר חֲטָאתִי לָה' אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם (שמות.י. טז) ובמכת בכורות וַתְּהִי צַעֲקָה גְדֹלָה בְּמִצְרַיִם וגו' וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלֵאחֶרֶן לֵימֹר וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ וגו' (שמות.יב. ל-לא). פרעה לא רצה להחשיבם כל כך ולכן למשה ולאהרן, רק כאן במכת הערוב חילק בין משה לאהרן, שבמשה אמר אל משה ואילו באהרן לאהרן, והלא דברים בגו.

וזה לשון הרוקח, למה לא אמר אל אהרן כמו אל משה, לפי שמושה עיקר אמר לדבר עימו פה אל פה אבל לאהרן על ידי שליח. כן בתוספות השלם, משום שמושה היה המדבר העיקרי עימו. עוד עיין בהעמק דבר. אך עדיין לא מתיישב מה שדוקא כאן במכת הערוב שונה מבכל מקום שקרא להם שנאמר ויקרא למשה ולאהרן.

ואולי שפעם ראשונה ויקרא פרעה למשה ולאהרן היה במכת צפרדע שלא רצה להחשיבם כל כך, ויקרא למשה ולאהרן, אבל אחר ששוב נאלץ לקרוא להם אז הם כבר נחשבים אצלו מעט יותר,

והקריאה הזאת שהיא הקריאה בפעם הב', זה היה במכת הערוב שסבר אולי יועיל כשמחשיבם יותר ואז ויקרא אל משה ולאחר, אך כשהחשיבות הזו לא הועילה ואחר כך עוד ג' פעמים במכת הברד ובמכת הארבה ובמכת בכורות נאלץ שוב לקרוא להם, אז חזר לסורו ולא החשיבם ויקרא למשה ולאחר.

במכת דבר ובמכת בכורות נלקו

המצריים ברגע אחד ולא כבשאר מכות

וַיִּמָּט פֶּל מִמְּקַנְהוּ מִצְרַיִם וּמִמְּקַנְהוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת אֶחָד, וַיִּשְׁלַח פְּרַעַה וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמְּקַנְהוּ יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פְּרַעַה וְלֹא שָׁלַח אֶת הָעָם (שמות ט. 1-2).

מה שדוקא במכת הדבר וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ואילו בשאר מכות לא שלח לראות מה אצל בני ישראל. והנה כל מכה היתה של שבעה ימים וכברש"י על הפסוק וַיִּמָּלֵא שְׁבַעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת ה' אֶת הַיָּאֵר (שמות ז. כה) וימלא מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חודש וכו', ע"כ, ובמכת החושך כבר איתא במדרש (שמות רבה פרשה יד. ג) הָרִי שֶׁשָּׂה יָמִים שֶׁל חֹשֶׁךְ שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם וְהַשְּׁבִיעִי שֶׁל חֹשֶׁךְ זֶה יוֹם חֹשֶׁךְ שֶׁל יָם שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי הָעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיִּאָּר אֶת הַלַּיְלָה (שמות יד. כ) כִּן הָיָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹלַח עָנָן וְחֹשֶׁךְ וּמַחֲשִׁיף לְמִצְרַיִם וּמֵאִיר לְיִשְׂרָאֵל בְּשֵׁם שְׁעֵשָׂה לָהֶם בְּמִצְרַיִם וְעַל זֶה נֶאֱמַר ה' אֹרֵי וַיִּשְׁעִי וְגו' (תהלים כו. א), ולהרדב"ז (שדכריו יובא לקמן בסיעתא דשמיא) אחר ששה ימי חושך

במצרים היה החושך ביום השביעי הולך וחסר, ואילו מכת דבר איך ייתכן בשבעה ימים, והלא המיתה מאת ה' במכת דבר הוא ברגע אחד כמו מכת בכורות. אלא מאחר שראה והבין פרעה בארבע מכות ראשונות אשר כל מכה משמשת שבעה ימים והנה בכאן יד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֵהוּ (שמות ט. ג) ברגע אחד לכאורה, ולזה במשך הימים הבאים שלח לראות מה אצל ישראל, והנה כיון שאצל הרבה ריבואות מבני ישראל לא מת אף אחד ממקניהם ובדרך הטבע אין זה מן המצוי, לכן למדנו שמכת הדבר אף שהיא עצמה היתה שמתו כל מקניהם כנראה בפעם אחת עם כל זאת תוקף המכה היה לשבעה ימים דהיינו שבאותן שבעה ימים לא מת ממקנה ישראל אף אחד.

במכת החושך נשללה מהמצריים תחושת מנין הימים ומה שכמו במכת הדבר כנ"ל לא כן אחר ששת ימי מכת החושך למצרים שאף שעדיין לא הושלמו שבעת ימי החושך לא שלח פרעה ביום השביעי לראות מה אצל ישראל והרי שימושה של מכה שבעה ימים ולא ששה ולמה לא תמה פרעה מדוע לקה בחושך רק ששה ולא שבעה ימים, אין זו קושיא כלל שהרי במכת החושך לא היה פרעה יודע למנות הימים שהרי יום שהוא מעת לעת נמנה לפי אור וחושך יום וליילה וַיְהִי עָרֵב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד (בראשית א. ה) ועל כן במכת החושך לא היה למצרים תחושת מנין זה, ואחר ששת ימי חושך לא היה פרעה יכול לידע שרק ששה ימים עברו עליהם בחושך ולא שבעה ולכן לא היתה לו

הסיבה לשלוח לראות מה אצל ישראל. וכענין זה בעמידת השמש בימי יהושע בדעות מנין השעות שעמדה, שבמסכת עבודה זרה (כה ע"א) בשעה שעמדה לו חמה ליהושע ויעמד השמש בְּחֵצֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אֵץ לְבֹא בְּיוֹם הַיָּמִים (יהושע י. ג), וכמה אמר רבי יהושע בן לוי עשרים וארבעה שעי וכו' רבי אלעזר אמר שלושים ושית וכו' רבי שמואל בר נחמני אמר ארבעים ושמונה וכו'. מחלקותם לפי שהשמש הוא מונה השעות ולא כמו בימינו אנו שיש לנו שעון שהוא המורה שעות, ואם ויעמוד אותו מונה שעות שהוא השמש ולא אץ לבוא כיום תמים, כעת צריך לידע מהפסוקים כמה זמן היתה עמידתו באמת, כי לולא הפסוק אין לנו דרך אחר לידע כמה באמת עמדה.

אין לומר ששימושה של מכת דבר היה

שבמשך שבוע כל בהמה מתה ברגע ובזמנה שלה וכבר נשאלנו על ידי ח"א שאולי מכת הדבר נמשכה שבוע ימים על ידי שבמשך שבוע מתה כל בהמה בזמנה שלה ואין צריך לומר שכל הבהמות מתו ברגע אחד. אך אין נראה לומר כן, שהרי שאר המכות פעלו אצל כל מצרים במשך שבוע ימים וכגון דם שהיה בכליהם של כל מצרים במשך כל השבעה ימים וכן קירקור הצפרדעים ורחישת הכינם נמשך שבועה ימים אצל כל מצרי ומצרי וכן בשאר המכות, ואם נאמר ששימושה של מכת דבר שבעה ימים בכך שבמשך שבועה ימים מתו הבהמות היינו כל בהמה ברגע שלה, הרי עדיין אין מכת דבר דומה לשאר המכות, שבשאר המכות נלקו למשך שבוע וכאן כל בהמה לרגע

שלה בתוך אותן שבעה ימים ואם כן למה לדחוק ולומר שאותו הרגע של כל בהמה ובהמה היה בזמנה שלה ולמה לא נאמר אשר כמו בשאר המכות מיד בהגיע הרגע הראשון של שבוע המכה הרגישו בה כל מצרים.

ובתשובת הרדב"ז (ח"ב סימן תתיג) זה לשונו, מה שאז"ל שכל המכות שימשו שבוע ולמדו ממכת הדם דכתיב וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור, והרי מכת בכורות לא היתה אלא כרגע ומכת הדבר יום אחד ומכת החושך שלושה ימים, תשובה, מכת הדבר והחושך הקשה אותם הראב"ע ז"ל, אבל מכת בכורות מה מצינו מכת הדם שיש אחריה מכה שימשה שבעה ימים אף כל שאר המכות שיש אחריהם מכה שימשו שבעה ימים יצאת מכת בכורות שאין אחריה מכה, ותו שכבר יצאו ממצרים ולא היו צריכים שתשמש המכה עוד, גם מה שהקשה הראב"ע ממכת החושך, אדרבה, קראי מסייעי לדרו"ל, שב' פעמים נאמר שלושת ימים, וְיָהִי חֹשֶׁךְ אֶפְלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים (שמות י. כב-כג), ששלושה ימים ראשונים לא היה החושך עב אבל שלושה ימים אחרונים היה עב ומכופל שלא היו יכולים לעמוד, הרי ששה ימים וביום השביעי היה החושך הולך וחסר, וכן מכת הדבר ביום ראשון הוכו כולם בדבר ומתו בתוך שבעה ימים, והא דכתיב וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד, אחר שבעה ימים קאמר, והא דכתיב וימת כל מקנה מצרים וגו' לא

לכן הוא אומר ששביעי של חושך היה במצרים ולא אחר שיצאו כבר.

עשרה נסים שנעשו לאבותינו במצרים היה שניצולו מחעשר מכות ואף מתוצאותיהן שנתמשכו יותר משבוע ואם מכת הדבר אף שהיא עצמה היתה שמתו כל מקניהם בפעם אחת עם כל זאת תוקף המכה היה שבוע במה שבאותן שבעה ימים לא מת ממקנה ישראל עד אחד, ממילא כן בכל המכות שאף ששימשו רביע חודש אך להמכות היו השלכות ותוצאות נוספות שנמשכו מעבר לרביע החודש וכגון אחר שמתו הצפרדעים וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמָרִם חֲמָרִם וְתִבְאֵשׁ הָאָרֶץ (שמות ת. יג) ואף שהשלכות אלו היו אחר מלאת שבעת ימים שימושה של המכה עם כל זאת הן היו בכלל המכה. והדברים אמורים כלפי הא דתנן (אבות פרק ה' משנה ד) עֲשָׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבְוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שְׁנֵי צִלּוֹ מַעֲשֵׂר מְכוֹת שְׁהָיוּ לְמִצְרַיִם, וְנִיּוֹצֵלוֹ כְּאִמּוֹר גַּם מִתּוֹצְאוֹת הַמְכוֹת אֵף שֶׁנִּמְשְׁכוּ יוֹתֵר מִשְׁבּוּעַ כְּנִלְ כְּגוֹן בִּיאוֹשׁ הָאָרֶץ אַחֵר ז' יָמֵי מַכַּת הַצִּפְרָדֵּעַ וְהוּא בְּכֻלָּהּ הַמְכוּה, וְאֵף מִמְנֵה נִיּוֹצֵלוֹ יִשְׂרָאֵל כִּשֶׁם שְׁנֵי צִלּוֹ מִבִּיאוֹשׁ הַיָּאֹר בְּמַכַּת דָּם שֶׁנֶּאֱמַר וַהֲדָגָה אֲשֶׁר בַּיָּאֹר תָּמוּת וּבְאֵשׁ הַיָּאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לְשִׁתּוֹת מִיָּם מִן הַיָּאֹר (שמות ז. יח), כְּנִלְעֵנִי ד'.

ככל שהירבה מכות למצרים הפזות חולאים לישראל ולעניינינו מה שעצם ומהות המכה למצרים היתה גם במה שלישראל היתה הרווחה וכגון במשך שבעת ימי מכת הכינים לא היתה אף לא כינה אחת אצל אף אחד מהמוני ישראל וילדיהם ובדרך הטבע הוא דבר כמעט לא הגיוני, כן מצינו במחלוקת התנאים הקדושים בהגדה של

קאי אממחרת, אלא קרא הכי מתפרש, ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת כלומר שיד ה' הויה במקנה, אבל המיתה לא מתו כולם ביום אחד, ע"כ מהרדב"ז.

ומה שכתב שמכת בכורות אחר שכבר יצאו מצרים לא היו צריכים שתשמש המכה עוד, ולכאורה ידענו שמכת בכורות היתה כרגע בחצות ורק לבוקר יצאו, הרי לא יציאתם מצרים מנע את המשך המכה אלא לפי שהמכה הושלמה ברגע של חצות הלילה לכן לא נמשכה המכה יותר. אבל דברי הרדב"ז נראין שפיר, לפי שבהקדמת מסכת שמחות וְהָיָה בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה וְהָיָה הָפָה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגו' (שמות יב. כט) וכתוב פ' ל' כָּל בְּכוֹר וְגו' בְּיוֹם הַבְּתִי כָּל בְּכוֹר וְגו' (במדבר ת. יג) הרי שפעם אחת נאמר שמכת בכורות היתה בלילה ופעם אחת נאמר שהיתה ביום, אמר רבי יוחנן אף על פי שהכה אותם מכת מות, מחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר וכו', עיין שם במסכת שמחות.

וההכרח להרדב"ז שהשלמת שבוע שימושה של מכת חושך היה ביום השביעי שהחושך היה הולך וחסר ודלא כבמדבר שהשביעי של חושך היה על הים שנאמר ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה שהחשיך למצרים ומאיר לישראל, זה לפי שבמכת בכורות שלא שימשה שבוע אומר הרדב"ז כיון שכבר יצאו מצרים לא היו צריכים שתשמש המכה עוד, ממילא לשיטת הרדב"ז כן גם במכת החושך לא שייך השלמת שבוע המכה אחר שכבר יצאו מצרים, ואפשר שהרדב"ז לשיטתו במכת בכורות כנ"ל,

שאכן הושלמה המכה. ואולי כמו שבמכת הדבר שהיה ברגע אחד שלח פרעה לראות מה אצל ישראל ואיך מתממש שימוש המכה שבעה ימים והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ובזה היה שימוש מכת הדבר כמו שנתבאר לעיל, כן גם במכת בכורות אחר שראה פרעה שבכוריהם מתו ברגע אחד רדף אחר בני ישראל לראות מה אם אכן מבכורי ישראל לא מתו במשך כל השבעה ימים מאז מתו בכורי מצרים, ורק ביום השביעי לאחר קריעת ים סוף כשנותר פרעה לספר נפלאות ה' אז אפשר לומר שאכן מכת בכורות הושלמה. ולפי כל זה נראה שבמשך כל ימי גאולת ישראל מרגע חצות הלילה שבו לקו בכורי מצרים עד אחר קריעת ים סוף לא מת אף בכור מבכורי ישראל לא מהם ולא ממקניהם, לפי שכשהיתה המכה למצרים, לישראל היתה הרווחה מאותה מכה וכנ"ל.

המופתים הן המכות המופלאות, והיד החזקה זה הדבר, והזרוע הנטויה זו החרב של מכת בכורות ולפי זה יובן בסיעתא דשמיא מה שעל הפסוק המסת הגדלת אשר ראו עיניך והארת המפתים והיד החזקה והזרוע הנטויה (דברים ז. יט) פי' רש"י המופתים הן המכות המופלאות והיד החזקה זה הדבר והזרוע הנטויה זו החרב של מכות בכורות. כי לכאורה דבר ומכת בכורות בכלל המופתים היו ולמה יצאו, אלא שמסתמא הבדל גדול יש בין שאר השמונה מכות ששימשו שבעה ימים במציאות ובין דבר ומכת בכורות שבהם נלקו המצריים ברגע כמימריה, שאר המכות הן המופתים דהיינו

פסח רבי יוסי הגלילי אומר במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמישים מכות, רבי אליעזר בא לרבות שכל מכה במצרים היתה של ארבע מכות, במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות, ובא רבי עקיבא ומוסיף ומרבה שכל מכה היתה של חמש מכות, במצרים לקו חמישים מכות ועל הים לקו חמישים ומאתים מכות, וממחלקותם בריבוי המכות ככל שהירבה מכות למצרים הפחית מיני חולי ומכאוב מישראל לפי שְׁכַל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שָׁמְתִי בַּמִּצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ (שמות ט. כו), הרי שמהות המכות היתה גם הרווחה לישראל.

שימושה של מכת בכורות שבע

ובמכת בכורות שהבאנו מהרדב"ז (לעיל ד"ה ובתשובת) מה מצינו מכת הדם שיש אחריה מכה שימשה שבעה ימים אף כל שאר המכות שיש אחריהם מכה שימשו שבעה ימים יצאת מכת בכורות שאין אחריה מכה, אולי אין צריך לזה, כי גם שימושה של מכת בכורות היה שבעה ימים, כי אמנם בכורי מצרים מתו בחצות ליל ט"ו ניסן אך לא כל הבכורים מתו אז, שבמדרש (תנחומא פרשת בא סימן ז) מְבַכֵּר פְּרֵעָה (שמות יא. ה) הוא נִשְׁתַּיֵּד מְכַל הַבְּכוֹרוֹת לְקַיֵּם מֵה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵלֶם בְּעִבּוֹר זֹאת הָעַמְדָּתִיךָ בְּעִבּוֹר הָרֶאֱתִיךָ אֶת כְּחֵי וְלִמְעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ, וכל זמן שפרעה הבכור עדיין לא מת לא הושלמה המכה והיא לא תמה והיא ממשכת עד יום השביעי אחר קריעת ים סוף כשפרעה הבכור נותר לספר נפלאות ה' שאז כבר אפשר לומר

מִתְּלַקְחַת בְּתוֹךְ הַבֶּרֶד (שמות ט. כד), אלא מופתים זה הדם שנאמר בו וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור, כן כל השמונה מכות ששימשו רביע חודש קרויים מופתים כנ"ל.

מכת בכורות בדבר

ושמכת בכורות ומכת דבר חד הם, כן מפורש בספר תהלים, יפֹלֵס נְתִיב לְאָפוֹ לֹא חֲשֹׁךְ מִמּוֹת נַפְשָׁם וְחִיתָם לְדָבָר הַסְּגִיר (תהלים עח. ט), וברש"י יפֹלֵס נְתִיב לְאָפוֹ בַּאֲד, כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבוא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל, וחיתם גופם לדבר הסגיר. כן בביאור הגר"א ובאדרת אליהו על הפסוק לְפָנָיו יִלָּךְ דָּבָר וַיֵּצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו (חבקק ג. ה) כתב דאתחלתא דגאולה היה בלילה על ידי שהרג בכוריהם בדבר ומתו וביום עשה שפטים באלהיהם ששרפם בנהר דינור. הרי מכת בכורות היה במיתת דבר ולפי הנ"ל שרק דבר ומכת בכורות שייכים בידו של הקב"ה ללא שום גורם, ואתי שפיר.

ידבק ה' את הדבר הוא חלק הרע מהעבירה ומה שנאמר יִדְבֶק ה' בְּךָ אֵת הַדָּבָר עַד בְּלַתּוֹ אֶתְךָ (דברים כח. כא) והרי לפי הנ"ל לא שייך בדבר ידבק בך עד כלותו כי מכת הדבר הוא ברגע אחד בלבד. ויתיישב יפה בפירושו האוההח"ק שם לפי שהעובר אפילו עבירה אחת קונה לו חלק רע שיהיה נדבק בנפשו לטמאה והוא סוד תחלואי הנפש כידוע (וזהו אחרי עו ע"א), וחלק הרע נקרא דבר על דרך אמרם ז"ל בפסוק לפניו ילך דבר שידבר על סמ' הרשע שנקרא דבר וידוע שכל כוחי הרע הם

המכות המופלאות, כי יש המכה ויש המוכה, שמונת המכות המופלאות כמו דם וצפרדע וכו' הן הן המכה בפועל ואילו המצריים הם המוכים, מה שאין כן ב' המכות דבר ובכורות שהיו על ידי הקב"ה כביכול בעצמו ולא על ידי שום אמצעי כגון בעל חי מסויים להיות המכה את מצרים המוכים, ולכן דבר ובכורות יצאו מן הכלל להיותם נקראים יד החזקה וזרוע הנטויה.

כן אחר חטא המרגלים אָבְנוּ בְּדָבָר וְאֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֶתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ (במדבר יד. יב), בדבר דוקא, כי בדבר שייך אכנו כביכול בידו של הקב"ה, וזהו גם מה שאחר כך אמר משה רבינו עליו השלום אל ה' וְהַמֶּתָה אֶת הָעַם הַזֶּה פְּאִישׁ אֶחָד (במדבר יד. טז), כי מכת הדבר על ידי הקב"ה היא כאיש אחד ברגע אחד וכלעיל.

ואחר שהמופתים הם המכות המופלאות שמונה במספר הן אותן מכות שבפועל שימשו שבעה ימים כנ"ל, והרי מה ששימושם של המכות הקרויים מופתים היה שבוע, זה נלמד ממכת דם וכברש"י וַיִּמְלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת ה' אֶת הַיָּאֵר (שמות ז. כה) שהיתה המכה משמשת רביע חודש וכו', ואתי שפיר שדוקא זאת המכה המלמדת לשאר המכות הקרויים מופתים, זאת המכה מכת דם קרויה מופת וכבהגדה של פסח וּבְמִפְתֵּימָם זֶה הָדָם בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְנִתְּתִי מוֹפְתִים בְּשִׁמְיָם וּבְאָרְצָן, והרי המשך הפסוק וְנִתְּתִי מוֹפְתִים בְּשִׁמְיָם וּבְאָרְצָן דָּם וְאֵשׁ וְתִימְרוֹת עֶשְׂרֵן (ויאל ג. א) ולא אמרו שמופתים זה הדם וזה האש כגון של ברד שנאמר וְאֵשׁ

שיריע איש ישראל אף יצריח, נפשו סוף כל סוף יחזור לשורשו, והוא אומרו ושם איש ישראל הרי שאפילו אחר מעשה בשם ישראל יכונה, הא למדת שלא נעקר משורשו, המוכה פירוש שהכה פינחס, מודיעך הכתוב שלא הוכה באבדון נפשו אלא אשר הוכה את המדינית, פירוש אותו החלק הרע שנדבק בו מאת המדינית שיתכנה אליו שם הכאה, הוא שהוכה ומת באמצעות הכאת פינחס, הא למדת שיצא הפסדו מה שהפסיד בעבירה נפרע ממנו העוון בהכאתו של פינחס שהרגו, ומיתתו כפרתו וכו'.

וידבק ה' בך את הדבר שהוא לתועלת בשביל לכלות את אותו חלק וצד היצר הרע שבך שגרם להחטיאך, הנה בסדר קביעת המועדים והפרשיות (ש"ע או"ח סימן תכח סעיף ה) קללות שבתורת בְּהִינִים (בחוקות) אין מְפַסְקִין בָּהֶם וכו' אָבֵל קְלָלוֹת שְׁבַמְשָׁנָה תִּזְרָה (כי תבא) יְכוּלִין לְהַפְסִיק בָּהֶם, וזה לשון המשנה ברורה שם (סיק יח), יכולין להפסיק בהן שהן אינן חמורות כל כך, שנאמרו רק בלשון יחיד ומשה מפי עצמו אמרו, שהרי במשנה תורה כתיב ידבק ה' בך את הדבר וכו'.

ואחר ביאור ענין יד החזקה זו הדבר הנה גם בידו של משה נאמר יד החזקה, שנאמר וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה וְגו' לְכָל הָאֲתוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעָה וְלְכָל עַבְדָּיו וְלְכָל אֶרְצוֹ וְלְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלְכָל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מִשֶּׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל (דברים לד. יא-יב). לכל

ענפיו של סמ' ויקראו על שמו, והעוון יוליד תחלואים בגוף ועל ידי העבירות יסתתמו פתחי ההשפעות וזהו ידבק ה' בך את הדבר, עיין שם באוהחה"ק. ומסתמא זהו שבזוה"ק (במדבר קצו ע"ב) כִּי פִּעַל אָדָם יִשְׁלָם לוֹ (איוב לד. יא) הָא בְּרַ נֶשׁ אֲזִיל בְּהַאי עֲלָמָא וְעֵבִיד עֲבִידְתּוּי וְחֲטֵי קַמִּי מְאָרִיה, ההוא עוֹבְדָא תְּלִיא עֲלֵיהּ לְשִׁלְמָא לִיה דִּינָא, הָדָא הוּא דְכָתִיב כִּי פִּעַל אָדָם יִשְׁלָם לוֹ, הַהוּא עוֹבְדָא יִשְׁלָם לוֹ. ופ"א בדרשה בפני קהל קודש אמרנו בסיעתא דשמיא שידבק ה' בך את הדבר היינו את אותו חלק רע הבא על ידי עשיית העבירה כדברי האוהחה"ק, עד כלותו אותך היינו עד כלותו את אותו חלק לא טוב שבך, עד כלותו את חלק וצד היצר הרע שבך שגרם להחטיאך, כלומר שעל ידי שידבק ה' בך את הדבר הן יסורין מחלק הרע של עשיית העבירה, על ידי כך יהיה כלה אותו חלק רע שבך שפיתה אותך וגרם לך לחטוא, ואז תשוב אל ה' באמת, שבכח התשובה כלה הרע וכלה הדבר.

וכענין שבאוהחה"ק על הפסוק וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמְּכָה אֲשֶׁר הָכָה אֶת הַמְּדִינִית (במדבר כה. יד) מה שכפל המוכה אשר הוכה וגם מה שכשהזכיר שם ישראל הקדים לומר איש ישראל ואחר כך אמר המאורע המוכה וגו' וכשהזכיר המדינית (במדבר כה. יד, וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמְּכָה הַמְּדִינִית וְגו') הקדים המאורע ושם האשה המוכה ואחר כך אמר המדינית, ובא"ד זה לשונו, על פי מה שקדם לנו מדברי המקובלים שלא ידח נדח מכל ניצוצי הקדושה וכולן לבסוף יזכו למקום שממנו באו, והגם

בישראל כמשה וגו' ולכל יד החזקה, יד החזקה היא ידו החזקה של משה שגברה וחטפה את הלוחות מידו של הקב"ה, ולכן יד החזקה של הקב"ה זו הדבר שאמר וְעָתָה הַנִּיחָה לִי וַיַּחַר אֲפִי בָהֶם וְאַבְלָם (שמות לב. י) שהוא על ידי הקב"ה כביכול בעצמו ומסתמא במכת דבר הנעשה ברגע המכונה יד החזקה זו הדבר נוצחה על ידי יד החזקה של משה רבינו עליו השלום שחטפה הלוחות אחר מעשה העגל וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה ה' יַחַרָה אַפְּךָ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיַד חֲזָקָה (שמות לב. יא), למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים, ואיך יחרה, בכח גדול וביד חזקה זו הדבר, ומשה רבינו עליו השלום ניצח כביכול להקב"ה וַיִּנָּחֶם ה' עַל פְּרַעַה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ (שמות לב. יד).

מכת דבר משלימה חמש מכות ראשונות
ומכת בכורות משלימה חמש אחרונות

ולנעילת הענין הנה מוסף קטן שעלה ברעיון, שביוצר לשבת הגדול אין ערוף אֱלֹהֶיךָ לְהַגִּיד וּלְדַבֵּר וְכוּ' וְהַכְנַעְתָּם בְּדָם וַצַּרְפָּדַיִם וְכַנִּים וְעָרַב וְדָבַר, מה שהזכיר רק את החמש מכות ראשונות אפשר שזה נתלה במה שבחמש ראשונות חזק לב פרעה מעצמו וכברש"י על הפסוק וַאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעַה (שמות י. א) בסוף דבריו זה לשונו, ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה. הרי שעשר המכות נחלקו לב, החמש הראשונות חזק לב פרעה מעצמו ברשעו ואילו חמש

האותות והמופתים כמשמען ואין צריך לפרט גם אודות מכת הדבר ומכת בכורות כי כאן מדבר מגדולת משה רבינו ואילו מכת הדבר ובכורות הן מעשה ידיו של הקב"ה כביכול בעצמו מבלי צירוף גורם כלשהו למכה וכמו שכתבנו כבר, וגם אם כבר נכתב בענין יד חזקה, ולכל יד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, מדבר מיד חזקה שעשה משה שאין הכוונה למכות דבר ובכורות אלא כמו שפי' רש"י ולכל יד החזקה שקיבל את התורה בלוחות בידיו. ואדהכי הנה גם להתרגום יונתן בן עוזיאל שפי' בדרך אחר מיירי מיד חזקה שעשה משה, שתרגם וְלִכְל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלִכְל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל, וְלִכְל גְּבוּרַת יָדָא תְּקִיפָתָא הֵיךְ סוּבַר יַת חוּטְרָא דְמַתְּקִלְיָה אַרְבַּעִין סְאִין וּבְזַע יַת יָמָא וּמְחָא יַת כִּיפָא, וְלִכְל דְּחִיל רַב דְּעַבַד מֹשֶׁה בְּזַמְן דְּקָבַל תְּרִין לוחֵי אֲבָן סַמְפִּירִינוּן וּמַתְּקִלְהוּן אַרְבַּעִין סְאִין וְסוּבְרִינוּן בְּתַרְתִּין יְדוּי לְמִיחְמַהוּן דְּכוּלְהוּן יִשְׂרָאֵל.

ואדהכי הנה בתלמוד ירושלמי (תענית פרק ד' הלכה ה) רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורוחבן שלושה והיה משה תפיש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע, כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידו של משה וגברה ידו של משה וחטפן ממנו, הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר ולכל יד החזקה ייא שְׁלֵמָא עַל יְדָה דְּגְבַרְתָּ עֲלִיהּ מִינְאִי, ואפשר לענ"ד, אחר שלא קם נביא עוד

האחרונות היו שהקב"ה חזיק את לב פרעה, והנה מכה אחרונה של ה' ראשונות המשלימה אותן היא מכת דבר ומכה אחרונה של ה' אחרונות היא מכת בכורות, ושני אלה המשלימות, הן ביד הקב"ה ללא שום גורם וכמו שכתבנו לעיל.

מהות מכת הברד שחיתה אש מתלקחת בתוך הברד וַיִּהְיֶה הַבָּרָד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבַּר (שמות ט. כה).

מהפסוקים משמע שמכת הברד לא פגע בשום בית, שנאמר אֲשֶׁר יִמְצָא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבֵּיתָה וְיֵרֵד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וּמָתוּ, הָרָא אֵת דְּבַר ה' מַעֲבִדֵי פְרַעֲה הֵנִיס אֶת עֲבָדָיו וְאֵת מִקְנֵהוּ אֶל הַבְּתִים, וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבוּ אֶל דְּבַר ה' וַיַּעֲזֹב אֶת עֲבָדָיו וְאֵת מִקְנֵהוּ בַשָּׂדֶה (שמות ט. יט-כ-כא), ולכאורה אחר שהברד נתך ארצה ואף את כל עץ השדה שבר איך ייתכן שמתוך רבים בתים לא יהיו בתים אשר לא היה בהם הכח לעמוד בברד שאינו מצוי כזה עד שכל הבתים כולם ללא יוצא מן הכלל היו בצורים וחזקים לעמוד במכת הברד. אלא ודאי שעצם מהות מכת הברד היה שִׁבַּר וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד (שמות ט. כד) גיהנם של אש מעורב בגיהנם של שלג ולא בטל זה בזה, הברד לא צינן לאש המתלקחת והאש המתלקחת לא ליהט את הברד, ומהות מכה זו הכתה כל מה שהיה גלוי ולא היה בבתים. מכת הברד היתה תערוכת של אש וברד חס וקר שלא נתבטלו זה בזה.

ולשבר את האוון בהבנת מהות מכת הברד הנה אמר רבי חמא ברבי חנינא (ברכות טו ע"ב) כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם שנאמר בַּפֶּרֶשׁ שְׂדֵי מְלָכִים בָּהּ תִּשְׁלַג בְּצַלְמוֹן (תהלים סח. טו) אל תקרי בַּפֶּרֶשׁ (בשי"ן שמאלית) אלא בַּפֶּרֶשׁ (בשי"ן ימנית) אל תקרי בצלמון אלא בצלמות, ובח"א מהרש"א בתו"ד כתב שיש שם גם גיהנם של שלג ובה מצננין הגיהנם של אש וזהו הכתוב תשלג בצלמון, ומדברי המהרש"א יוצא שלא רק מצננין לו את הגיהנם של אש אלא אף מחממין את הגיהנם של שלג כי מעורבין הן זה בזה, לא כן מכת הברד במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד, האש מתלקחת לוחטת מאד בתוך הברד הצונן עד שגיהנם של אש מעורב בגיהנם של שלג ולא בטל זה בזה, הברד לא צינן את האש המתלקחת והאש המתלקחת לא ליהטה את הברד, ומכה זו הכתה כל אשר בשדה אבל לא מה שבבתים, ומכת עירוב האש והברד שלא היה בתוך הבתים גרם להנצל מי אשר ירא את דבר ה' מעבדי פרעה אשר הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים.

בברד לא נזכר אבנים גדולות אלא אש מתלקחת בתוך הברד, ובאבני אלגביש אצל יהושע לא נזכר אש מתלקחת בתוך הברד אלא אבנים גדולות ואותן אבני ברד אף המשיכו בימי יהושע והם גם יהיו במלחמת גוג ומגוג, בימי יהושע שנאמר וַיְהִי בְּנֶסֶם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרֵד בֵּית חוֹרֵן וַהֲ הַשְּׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזָקָה וְגו' (יהושע י. יא) ותנו רבנן (ברכות נד ע"א) הרואה וכו' אבני

אפשר, כשפסק הברד ומטר לא נתך ארצה ונותר לעמוד על גב איש זה משה, זה היה לפני מלאת שבעת ימי המכה ולכן אבני אלגביש שעמדו על גב איש זה משה ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה, אך כיון ששימושה של מכה שבוע לכן מכת הברד אף שפסקה על ידי תפילת משה, אך היא פסקה רק מלרדת, אבל אותה פעולה נסית של התלקחות האש בתוך הברד היתה עדיין ממשכת באויר עד מלאת שימושה של מכה שבוע וכשאותו שבוע נסתיים הפסיקה פעולת האש בתוך הברד, ואותן אבנים שעד עתה היו אש בתוך הברד, כעת נוצר בהן מצב חדש ואולי שינוי זה גרם לאבנים ליהפך להיותן אבנים גדולות, כלומר שבתהליכו הראשוני ממתי שירד משמים עד שהושלמה המכה היה זה ברד כי משמעות ברד הוא שכך זה בא משמים וכמשמע במשנה ברורה הלכות נטילת ידיים, שבשולחן ערוך (א"ח סימן קס סעיף יב) הַשְּׁלֵג וְהַבְּרָד וְהַכְּפֹר וְהַגְּלִיד וכו' נֹטְלִין מֵהֶם, והנה שלג ידענו מה הוא וגליד הם המים הנקפים מרוב הקור ועוד נותר לנו לידע מהו ברד ומהו כפור, ולשון המשנה ברורה (סיקנו) הכפור גשמים שניקפו בירידתן והוא כעין ברד. וכעת על כורחך ההבדל ביניהם הוא שהכפור נקפה תוך כדי הירידה ואילו הברד מתחילת ירידתו הוא קפוי. ולעניינינו מכת הברד היה יורד קפוי משמים ואש מתלקחת בתוך הברד ובמצב זה היה עד מלאת ימי המכה שאחר כך נעשה לאבנים הנקראות אבני אלגביש על שם המעשה שעמדו על גב איש זה משה וירדו על גב איש זה יהושע, ורק אחר שעמדו וגם ירדו כנ"ל, כעת על שם

אלגביש במורד בית חורון וכו' צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום, (ובהמשך נד ע"ב) מאי אבני אלגביש תנא אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש, עמדו על גב איש זה משה דכתיב וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנָו מְאֹד (במדבר יב. ג) וכתיב וַיַּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבְּרָד וּמָטָר לֹא נָתַף אֲרָצָה (שמות ט. לג), ירדו על גב איש זה יהושע דכתיב קח לך את יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹנָן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ (במדבר כו. יח) וכתיב וַיְהִי בְּנֶסֶס וְכוּ', ואבנים אלו יהיו גם במלחמת גוג ומגוג שנאמר בנבואת יחזקאל וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא בַּיּוֹם בּוֹא גֹג עַל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל נָאם ה' אֱלֹהִים וְגו' וְנִשְׁפָּטְתִי אֹתוֹ בְּדָבָר וּבְדָם וְגִשְׁם שׁוֹטֵף וְאֲבָנֵי אֲלֻגְבִּישׁ אִישׁ וְגִפְרִית אֲמַטִּיר עֲלָיו וְעַל אֲגָפָיו וְעַל עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אֹתוֹ (יחזקאל לט. יח-כב), והרי באותם אבנים שעמדו באויר מעת שויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה לא נזכר שהיו אבנים גדולות אלא ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד ואילו ביהושע לא נזכר האש מתלקחת בתוך הברד אלא וה' השליך עליהם אבנים גדולות.

גם צריך להבין מה שנאמר וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא לְמִשָּׁה וּלְאַהֲרֹן וְגו' הֶעֱתִירוּ אֵלַי ה' וְגו' וַיֵּצֵא מִשָּׁה מֵעַם פְּרָעָה אֶת הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפְּיוֹ אֵלַי ה' וַיַּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וְהַבְּרָד וּמָטָר לֹא נָתַף אֲרָצָה (שמות ט. כו-כח-לג), והרי אדהכי והכי שימושה של מכה היה שבוע ואם כן באיזה מימי שבוע של מכת הברד שלח פרעה למשה ואהרן שיעתירו אל ה' וגם מה וכמה פחת ממכת שבוע על ידי שמשה היה מעתיר אל ה'. ובדרך

המעשה ראויין להיותן נקראין כן, ולכן רק במאוחר בספר יחזקאל נקראין אבני אלגביש על שם מה שהיה בעבר.

בעת גוג ומגוג יהיה השלמה לאבנים גדולות שהיה בימי יהושע והשלמה לאבני אלגביש אש מתלקחת שהיה בימי משה ובשבת חול המועד סוכות בעת קריאת ההפטרה וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גּוֹג עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל וְגו' (יחזקאל לח. יח) חשבנו שאמנם במכת הברד במצרים לא היה אבנים גדולות אלא רק אש מתלקחת בתוך הברד ואילו בימי יהושע לא היה אש מתלקחת אלא רק אבנים גדולות וכנ"ל, אך בעת גוג ומגוג לעתיד לבא לעת התיקון השלם במהרה בימינו יהיה השלמה גם לאבנים גדולות שהיה במורד בית חורון בימי יהושע וגם לאבני אלגביש שהיה אש מתלקחת במצרים. לאבנים גדולות בימי יהושע, שעל מלחמת גוג ומגוג אומר הקב"ה וּבְקִנְיָתִי בָּאֵשׁ עֲבָרְתִי דְבַרְתִּי אִם לֹא בְּיוֹם הַהוּא יְהִי רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל וְרַעֲשׂוּ מִפְּנֵי דְגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל הַרְמֵשׁ הַרְמֵשׁ עַל הָאָדָמָה וְכָל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה וְנִהְרְסוּ הַהָרִים וְנִפְּלוּ הַמְּדַרְגּוֹת וְכָל חוֹמָה לְאָרֶץ תִּפּוֹל (יחזקאל לח. יט-כ) ורעש כזה יכול להיות מאבנים גדולות, וגם יהיה השלמה לאבני אלגביש שעמדו על גבי איש במצרים שהיה אש מתלקחת, שהרי שם בעת גוג ומגוג נאמר וְנִשְׁפָּטְתִי אֹתוֹ בְּדָבָר וּבְדָם וְגִשְׁם שׁוֹטֵף וְאֲבָנֵי אֲלֻגְבִּיִשׁ אֵשׁ וְגִפְרִית אֲמָטִיר עֲלָיו וְעַל אֲגָפָיו וְעַל עַמְּמֵי רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ (יחזקאל לח. יט-כ).

הברד היה רק היכן שהיו האדם והבהמה ועשב השדה וכו' עוד בהבנת הענין איך ייתכן שמכל בתי מצרים לא יהיו בנמצא בתים כאלה אשר אין בהם הכח לעמוד בברד שאינו מצוי כזה עד שכל הבתים ללא שום יוצא מן הכלל עמדו במכת הברד, יתבאר לפי שבחידושי מרן הגרי"ז הלוי (על התורה אות פט) על הפסוק וְיָהִי בָרָד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (שמות ט. כב) זה לשונו, ונראה מדפרט הכתוב אדם ובהמה ועשב השדה כל אחד לחוד, דהברד לא היה בכל מקום, דאם היה כך לא היה צריך לפורטן, ועל כורחך דהברד היה רק היכא דהיו אלה, דהיינו דהיה רק על האדם וכו' ולא יותר, וי"ל עוד דמה שאמר וְעֵתָה שְׁלַח הָעָזוּ אֶת מִקְנֶךָ וְגו' (שמות ט. יט) אין זה משום דהבית יהווה שמירה עליהם מפני הברד מה שאין כן אם היה בשדה בלי מחסה, אלא דכך נאמרה מכה זו דהברד יהיה רק על אלה שיהיו בשדה ולא על אלה שיהיו בבית, ע"כ. וכן אומר דוד המלך יִפְּלֹס נְתִיב לְאָפוֹ (תהלים עח. ג) ופי' רש"י אף על פי שבאף נשתלחו המכות לא שימשו אלא שליחותם מה שנצטוו להמית המיתו ולא הכל, בנתיבותם הלכו. וביותר במצודת דוד זה לשונו, יפלו, היה מיישר שביל להוליך דרך בו את אפו עליהם, ע"כ. הרי ששום בית לא ניזוק ממכת הברד אף שבין הבתים היו בודאי גם כאלה בתים שלא היו בצורים וחזקים.

ואחר דברינו בשני עניינים אלה, הענין האחד מהות המכה תערובת אש וברד חס וקר והענין השני יפלוס נתיב לאפו בנתיבותם הלכו שהברד ירד על מצרים

כמו מה שנקרא במלחמות של השנים האחרונות אשר יורים טיל ממוקד, כעת יובן לפי ההסבר שבפעולת קרני הלייזר הידועים המשמשים למטרות שונות כרפואה ומלחמה וכו', אשר קרניים אלו נשלחות משתי נקודות שונות, ובדיוק בנקודת היעד ששם אמורים הקרניים לבצע את פעולתן, שם נפגשות הקרניים ומתנגשות זו בזו. הפעולה המבוקשת מתבצעת בתכנון מדויק מראש שאותם קרניים יהיו נפגשים בנקודת המטרה. כן התערובת של אש וברד חס וקר בנקודת היעד שבמצרים היא הגורמת לכך אשר ויך הברד את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה שבר. וביותר, שהשילוב של אש מתלקחת בתוך הברד הוא כעין מה שאמר רב במסכת חגיגה (ה) ע"א וְהָיָה כִּי תִמְצָאן אֶתֹו רְעוֹת רְבוֹת וְצָרוֹת (דברים לא. כא) רעות שנעשות צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא, דאיתא במסכת עבודה זרה (כח ע"ב) חמימי לעקרבא וקרירי לזיבורא, פירוש שחם הוא רפואה לעקיצת עקרב ואילו קר הוא רפואה לעקיצת דבורה וחילופא סכנתא. כן תרופה לכוייה ולאש מתלקחת הוא הצונן והקר ואילו לקר ולברד התרופה הוא החם, ובמצרים היה תערובת אש מתלקחת בתוך הברד. ואציין שקטונתי מהבנת מהות מכת הברד ודברינו הם רק לשבר אזנינו כמו בשאר המכות שהיו למעלה מהשגתינו אף שהיה בהם דברים שבטבע וכמו שכתבנו על הפסוק וְהָיָה נֶהָג רוח קדים בְּאַרְצָךָ כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה וגו' (שמות יג) עיין שם.

כמו שהמכות שימשו רק מה שנצטוו ובנתיבותם הלכו כן הרוח וכל קול הולך בשביל שלו בפני עצמו וכמו בברד שהיה רק על אלה שבשדה וכמאמר דוד המלך יפלס נתיב לאפו ששימשו שליחותם רק מה שנצטוו להמית ובנתיבותם הלכו, כן הרוח הולכת רק למקום שנשלחת, שְׁאָמַר רַב הוֹנָא (ויקרא רבה פרשה טו. א) בְּשִׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת יֵצֵתָה רוּחַ שְׁלֵא בְּמִשְׁקַל וּבְכֶבֶד הָיָה לָהּ לְהַחְרִיב אֶת הָעוֹלָם, וְאֵלֹו הָן, אֶחָד בְּיָמֵי אֵיזֵב וְאֶחָד בְּיָמֵי יוֹנָה וְאֶחָד בְּיָמֵי אֱלִיהוּ, בְּיָמֵי אֵיזֵב שְׁנֵאמַר וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוּלָה בָּאָה מֵעֵבֶר הַמְדַבֵּר (איוב א. יט), בְּיָמֵי יוֹנָה שְׁנֵאמַר וְהָיָה הַטִּיל רוּחַ גְּדוּלָה אֶל הַיָּם (יונה א. ד), בְּיָמֵי אֱלִיהוּ שְׁנֵאמַר וַיֹּאמֶר צֵא וְעַמְדָתָּ בְּהָרַ לְפָנַי ה' וְהִנֵּה ה' עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוּלָה וְחֹזֵק מִפָּרֶק הָרִים (מלכים א' יט. יא), אָמַר רַבִּי יְהוּדָא בְּרַבִּי שְׁלוֹם הִיא אוֹתָהּ שֶׁל אֵיזֵב הִיא אוֹתָהּ שֶׁל יוֹנָה הִיא אוֹתָהּ שֶׁל אֱלִיהוּ, בְּשִׁבִיל אוֹתָהּ הַבַּיִת (וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוּלָה בָּאָה מֵעֵבֶר הַמְדַבֵּר וַיַּעַבְדוּ בְּאַרְבַּע פְּנוֹת הַבַּיִת) הֵיטָה אוֹתָהּ שֶׁל אֵיזֵב, בְּשִׁבִיל אוֹתָהּ סְפִינָה הֵיטָה אוֹתָהּ שֶׁל יוֹנָה שְׁנֵאמַר וְהָיָה הַטִּיל רוּחַ גְּדוּלָה אֶל הַיָּם (וְהָיָה הַטִּיל רוּחַ גְּדוּלָה אֶל הַיָּם וְהָיָה סַעַר גְּדוֹל בֵּינָם וְהָאֵינָה חֹשֶׁבֶת לְהַשְׁבֵּר, וּבִתְנוּמָא וִיקְרָא ח' וְכָא עֲלִיָּהֶם סַעַר גְּדוֹל בֵּינָם מִיָּמִינָם וּמִשְׂמָאלָם וְדַרְךָ כָּל הָאֲנִיּוֹת שְׂבָאוֹת וְשִׁבוֹת בְּשִׁלּוֹם בְּשִׁתִּיקוֹת וְהָאֵינָה שִׁירָד בַּהּ יוֹנָה הֵיטָה בְּצַרְהָ גְדוּלָה לְהַשְׁבֵּר, בְּשִׁבִיל אוֹתָהּ מַעֲשֵׂה (היגלות ה') אל אליהו הנביא וכו' לטוב) הֵיטָה אוֹתָהּ שֶׁל אֱלִיהוּ הַנְּבִיא זְכוּר לְטוֹב. כֵּן בְּרַשִׁי עַל הַפְּסוּק וְדַרְךָ לְחַזִּיזוֹ קְלוֹת (איוב לז. כה) כֵּן קוֹל וְקוֹל יֵשׁ לוֹ שִׁבִיל, וּבַמְדַרְשׁ (ויקרא רבה פרשה טו. ג) אֶפְלוֹ קוֹל שְׁיוּצָא מִן הָרְקִיעַ עֲשֵׂה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁבִיל בְּפָנָי עֲצָמוֹ, וְכָל כֶּף לְמָה, שְׁלֵא תֵצֵא וְתַחְרִיב אֶת הָעוֹלָם.

גִּפְנָם וְשִׁקְמוֹתָם בְּחַנְמֵל (תהלים עת. מז),
ובמצודת ציון שקמותם מין אילן תאנה
וכו', בחנמל הוא מין ברד, ע"כ. ויך גפנם
ותאנתם בדוקא, גפנם שאם פסקה חיותן
מהעץ שוב אינם ראויים לאחר זמן אם
לא רק אחר שיהיו נעשים צימוקים וכן
תאנתם רק אחר זמן שיהיה נעשה מהן
גרוגרות, לא כן שאר פירות שראויין גם
אם לא נגמרה מלאכת בישולן בחמה.

ובמכת מצרים ויך גפנם ותאנתם של
המצריים אבל לישראל וְהִפְלָה ה' (שמות ט.
ה) וְכָל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא
אֲשִׁים עֲלֵיךָ (שמות טו. כו). וכנגד גפנם
ותאנתם של מצרים שלקו, בישראל
נאמר על יציאת מצרים הִנֵּה זֶה עוֹמֵד
אֲחֵר כְּתָלְנוּ מִשְׁגִּיחַ מִן הַחֲלָלוֹת מְצִיץ מִן
הַחֲרָבִים (שיר השירים ב. ט) הנה הודיע שהיה
עומד ומצייץ מחלונות השמים את העשוי
לי שנאמר רֵאֵה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עָמִי (שמות
ג. ז), עֲנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לְךָ רְעִיתִי
יִפְתִּי וְלִכִּי לְךָ (שיר השירים ב. י) כמו שנאמר
אֲעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֵנִי מִצְרַיִם (שמות ג. יז), כִּי
הִנֵּה הִסְתָּו עֵבֶר וְגו' הַתְּאֵנָה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה
וְהַגִּפְנִים סְמֹדֵר נִתְּנוּ רִיחַ קוּמִי לִכִּי רְעִיתִי
יִפְתִּי וְלִכִּי לְךָ (שיר השירים ב. יא-יג) ובמצודת
דוד אילני תאנה חנטו פירותיהם ודרך
האדם להתענג בראותן והסמדר מן
הגפנים נתנו ריח טוב באפי הולכי אורח
והוא ענין פיתוי ללכת בדרך. הרי
למצרים ויך גפנם ותאנתם ואילו
לישראל התאנה חנטה פגיה ודרך האדם
להתענג בראותן והגפנים סמדר נתנו ריח
טוב באפי הולכי אורח וקומי לכי רעיתי
יפתי ולכי לך.

אך אחר הדברים האלה עדיין יש להבין
מה טעם וְהִפְשַׁתָּה וְהִשְׁעַרְהָ נִכְתָּה כִּי
הִשְׁעַרְהָ אָבִיב וְהִפְשַׁתָּה גְבַעַל וְהַחֲטָה
וְהִכְסַּמְתָּ לֹא נָפוּ כִּי אֲפִילַת הִנֵּה (שמות ט.
לא-לב), והרי אם הברד היה רק על האדם
והבהמה ועשב השדה הרי ודאי אם
אפילות הנה לא היה יורד עליהן כלל
לפי דברי מרן הגרי"ז הלוי, כלומר שהן
לא נוכו כי לא ירד עליהם הברד ולא
שירד עליהם אך לא הזיקם. ואולי אפשר
ליישב העניין לפי דברי מרן הגרי"ז הלוי
שהחיטה והכוסמת לא נוכו היינו שהברד
לא היה עליהם כלל לפי שאפילות הנה,
מה שאין כן הפשתה והשעורה שהיה
עליהם הברד והן כן נוכו.

במכת הברד ויך גפנם ותאנתם

וַיִּיךְ הַבָּרָד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת כָּל
אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וְאֶת כָּל
עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת כָּל עֵץ
הַשָּׂדֶה שִׁבַּר (שמות ט. כה).

ומצרי שהיה ברשותו פרדס רימונים או
לימונים וכדו' היה יכול יום או יומיים אחר
הברד ללקט פירות מהעץ הגדוע והשבור,
מה שלא שייך בעצי גפן ותאנה שהרי
אמר רב יהודה אמר שמואל (שבת מה ע"א)
אין מוקצה לרבי שמעון אלא גרוגרות
וצימוקים בלבד, כי ב' מינים אלו אחר
שנשתהו מעט על הגג שוב אינם ראויים
רק לכשיתייבשו לגמרי. ולכן אומר נעים
זמירות ישראל וַיִּיךְ גִּפְנָם וְתְאֵנָתָם וַיִּשְׁבַּר
עֵץ גְּבוּלָם (תהלים קד. לג) וכן יִהְיֶה בְּבָרָד

בשעה שהברד נתך ארצה

הלכו שלוחי פרעה אל משה ואהרן

וַיִּשְׁלַח פְּרַעְהָ וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ
 אֲלֵהֶם הֲמֵאתִי הַפֶּעַם ה' הַצְּדִיק וְאֲנִי וְעַמִּי
 הַרְשָׁעִים, הַעֲתִירוּ אֵלַי ה' וְרַב מִהֵיטָת קָלַת
 אֱלֹהִים וּבְרַד גֹּ' (שמות ט. כז-כח).

בשעה שהברד נתך ארצה הלכו שלוחי פרעה לקרוא למשה ולאהרן, הם הלכו ברחובה של עיר בשעה שהברד היה מכה בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה (שמות ט. כח), כי ההצלה היה תלוי רק במי אשר ירא את דבר ה' מעבדי פרעה הנס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים (שמות ט. כ) וגם שלוחי פרעה שניצולו ממכת הברד היו מעבדיו היראים את דבר ה' ועל כן יכלו הם ללכת בשליחותם אל משה ואהרן אף בעת שהברד נתך עדיין.

ולהבין ביותר את משמעות הירא את דבר ה', דהנה כתיב הנני ממטיר בעת מחר ברד (שמות ט. יח) וברש"י שרט לו שריטה בכותל, למחר כשתגיע חמה לכאן יירד הברד, ע"כ, נמצא שביום הקודם לברד לא היה יום המעונן אלא רק חמה בעהרים יום זוהר בזהרורי חמה ועם כל זאת הירא את דבר ה' הנס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים אף שלא היה נראה כלל יום המעונן המעיד על מטר וברד ההולך להיות.

ענין פרישת כפיים אל ה'

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֹשֶׁה כִּצְאֹתִי אֶת הָעֵיר
 אֲפָרֶשׂ אֶת כַּפְּי אֵלַי ה' הַקְּלוֹת יַחְדָּלוּן

וְהַבְּרַד לֹא יִהְיֶה עוֹד לְמַעַן תִּדְעֶה כִּי לֹא
 הָאֲרֶץ (שמות ט. כט).

בענין אפרוש את כפי ופרישת כפיים הנה ברש"י כצאתי את העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גילולים, הרי רש"י בפירושו לא הדגיש ענין פרישת כפיים, אבל האבן עזרא כן הזכיר וזה לשונו, אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים. וביותר ברמב"ן זה לשונו, על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו, רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והמטר מיד ולא יתכן לעשות כן בעיר.

ענין אפרוש את כפי אל ה' למעלה, אפשר כי הקדושה עולה למעלה וכדתנן (ראש השנה כט ע"א) וְכִי יָדְיוֹ שֶׁל מֹשֶׁה עוֹשׂוֹת מְלַחֶמָה או שׁוֹבְרוֹת מְלַחֶמָה אֵלָּא לֹאמַר לְדָךְ כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְסַתְּבָלִים כָּל־פִּי מַעֲלָה וּמִשְׁעֲבָדִין אֶת לִבָּם לְאַבְיָהֶם שְׁבִשְׁמִים הָיוּ מִתְגַּבְּרִים וְאִם לֹא הָיוּ נוֹפְלִין, כִּי־צָא בּוֹ וְכִי נָחַשׁ מִמִּית או נָחַשׁ מִחַיָּה אֵלָּא בְּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְסַתְּבָלִין כָּל־פִּי מַעֲלָה וּמִשְׁעֲבָדִין אֶת לִבָּם לְאַבְיָהֶם שְׁבִשְׁמִים הָיוּ מִתְרַפְּאִים וְאִם לֹא הָיוּ נִמְוָקִים, כֵּן עֲנִין אֲפֵרוֹשׁ אֶת כַּפְּי מַעֲלָה. ואילו מה שהוא היפוך הקדושה הוא מתדבק וקיים בארציות ובגשמיות, ותנן (סנהדרין מה ע"ב) וְהָלֹא שְׁמַעוֹן בֶּן שִׁטָּח תָּלָה נְשִׁים בְּאֶשְׁקָלוֹן, וברש"י (סנהדרין מד ע"ב ד"ה דבעיא מכסא) בא"ד שכינס שמונים בחורים בעלי קומה ואמר להן היזהרו בהן שהן שמונים ובשעה שתכנסו יגביה איש

ואפשר בפירוש שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה' (תהלים קל. א) שלכאורה במסכת סוטה (ה' ע"א) וְאֵת דָּכָא וְשִׁפְלָ רוּחַ (ישעיה נג. טו) רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ומסתברא כמאן דאמר אני את דכא שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכירתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה, ואם הקב"ה יורד להיות עם דכא אם כן מהו ממעמקים קראתיך ה' והרי בין כך ה' אתו בעומק, אלא צריך לומר שמעמקים הוא הרבה יותר מעומק וכבביאור הענין שבמלבי"ם, העומק יאמר על עומק ממשי היפוך מקום הגבוה כמו העני והחלש והגולה וכדומה, וגם יאמר על עומק נפשי מי שבחטאו התרחק מה' הגבוה מעל גבוהים ונפשו עומדת במורד ובשפלות הגם שבענייני גופו יעמוד בהצלחה וברום עולם, על זה יאמר ממעמקים קראתיך משני עמקים שאני בס, עומק ושפלות הגוף עם עומק ושפלות הנפש, ע"כ. ממילא ממעמקים היינו מתוך הארציות והגשמיות לשם נפלת, משם קראתיך ה' להיות עולה ולהיות נקשר ומתדבק ברוחני העליון, כי לא על מי שנמצא בעומק רוחני נאמר שה' את דכא. ואף יפה שייך לומר זה בלשון מעלות, שיר המעלות שבהן אפשר להיות עולה מעלה.

גם נראה שפיר כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים והוא ברור, ואם לאו אלא היו מחוברים לארציות היו נופלים, כיוצא בדבר וכי

אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפות שולטות בכס ואם לאו לא נוכל להם וכו' ונכנסו ואחזו כל אחד את אחת מהן והגביה ויכלו להם והוציאו ותלאום. כי אם הטומאה מתנתקת ממקום קיומה מהארציות אז היא בטלה ומבוטלת, ואולי זהו הענין שכל מילי מכשפות נבדקין על המים (סנהדרין סו ע"ב), כיון שהמים הן מעל הארץ וגבוהין מן הארץ, לכן במים כשהכישוף הטמא מתנתק מהאדמה שורש יניקתו הרי הוא מתבטל, ואמנם בעובדא דזעירי בסנהדרין שם דאיכלע לאלכסנדריא של מצרים זבן חמרא כי מטא לאשקוייה מיא נמס הכישוף ונעשה החמור דף של גשר, והרי כישוף החמור היה על הארץ ולא התנתק ממנו גם בשעה שבאו להשקותו מים, אך כיון שבאו להשקותו את המים החומר העילאי, בכח זה נמס הכישוף. כן באותן שמונים כשפניות כשהוגבהו מן הקרקע על ידי הבחורים והרי הכשפניות לא פרחו באויר אלא רק הוגבהו, ועדיין לכאורה באמצעות הבחורים היה אמור להיות חיבור לקרקע, אך לא כן כי שמעון בן שטח כנס בחורים שמסתמא היו בדרגה רוחנית ובוזה היה כעין חומר מבודד בין אותן כשפניות אל הקרקע.

גם אפשר זהו שאומרים בביטול חמץ כָּל חֲמִצָּה וְחֲמִיעָה דְאִיכָּא בְּרִשׁוֹתַי וכו' לְבִטּוֹל וְלִהְיוּ כְּעֶפְרָא דְאַרְעָא, כי כידוע שהחמץ בפסח רומז על העבירות, אך ליהיו כעפרא שאף שהוא בארעא הקיים, עם כל זאת החמץ לא יהיה נחשב בהיותו כעפר.

תאכל, ואיבה ומלחמת היצר תהיה בינך ובין האדם, ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראשית ג. יד), וכדי שאתה הנחש לא תגביה ראשך לכן האדם ישופך ראש, ואתה תשופנו עקב כי בארציותך לא תגיע ליותר גבוה, רק לעקב תגיע.

נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין ואם לאו אלא היו מחוברים אל הנחש הארצי ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו' על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (בראשית ג. יד), על גחונך להיות כולך בארציות כך תלך ועפר ארצי

הפטרת וארא

מן העמים יתקבצו אל אדמתם, אמנם אדמה אשר נתתי ליעקב כמו שנאמר בפסוק כאן, אך לו נאמר ופרצת ימה וקדמה ונגבה (בראשית כח. יד) כברש"י כאן, אך אין ספק שתחילה מתקבצים הם אל אדמתם אדמה עם גבולות ומצרים. ואחר כך וישבו עליה לבטח, עליה דהיינו על אדמתם זו בדוקא. ולבסוף ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח, כאן לא נאמר לבטח עליה אלא לבטח בכלל שאז כבר יהיה נחלה בלי מצרים ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ואפשר זהו בכוונת רבי לוי שאמר בפסיקתא רבתי (פ"א ד"ה ד"א והיה מיד) ובילקוט שמעוני (ישעיה רמז תקג) עתידה ארץ ישראל להיות ככל העולם כולו כלומר נחלה בלי מצרים.

ג' ישיבות, וישבו על אדמתם וישבו עליה לבטח וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אותם כה אמר אדני ה' בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו כם ונקדשתי כם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב, וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו כי אני ה' אלהיהם (שמות י. כה-כו).

ג' פעמים ישיבה נאמר כאן, מתחילה בקבצי את בית ישראל וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי יעקב, ואחר כך וישבו עליה לבטח, ולבסוף וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אותם מסביבותם וכו'. מתחילה בהקבצים